

Bu makaleye atıfta bulunmak için/To cite this article:

ULUKÖK, E, AKIN, A. (2020). Uluslararası Üst Kuruluşların Devlete Bağımlı İş Sistemleri Bağlamında Türkiye'deki Politika Belirleyici ve Yapılandırıcı Konumlarının İncelenmesi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24 (3), 1081-1108.

Uluslararası Üst Kuruluşların Devlete Bağımlı İş Sistemleri Bağlamında Türkiye'deki Politika Belirleyici ve Yapılandırıcı Konumlarının İncelenmesi

Esra ULUKÖK (*)

Adnan AKIN (**)

Öz: Bu çalışmada, Whitley tarafından "Devlete bağımlı iş sistemi" kapsamında kategorize edilen Türkiye ile, Uluslararası Üst Kuruluşlar arasındaki ilişki biçimleri incelenmiştir. Çalışmadaki temel sorunsal; uluslararası kuruluşların, devlete bağımlı iş sistemi olgusunda etkisi/rolü var mıdır? şeklindedir. Eğer etkisi varsa, yine Whitley'in öngördüğü şekliyle, piyasa işleyişine yansımaları, kapsamı ve boyutları nasıl bir etki süreci içermektedir? şeklinde alt sorulara cevap aranacaktır. Araştırma sonucunda, AB haricindeki yapılar ile olan ilişkilerin devlet-devletler birliği ilişkisi tarzında olduğu; Dünya Bankası, IMF ve ILO ile ilişkilerin ise, devlet-uluslararası üst kuruluşlar ilişkisi biçiminde olduğu sonucuna varılmıştır. AB, IMF, ILO, Dünya Bankası gibi çeşitli uluslararası üst kuruluşlar açısından bakıldığında, farklı düzeylerde etkilerin yoğunluğu ve işlevselliği açıkça gözükmemekte olup, bu etkiler nedeniyle, temel yapısal değişimlerin/dönüşümlerin tüm iş yaşamındaki mevzuata yerleştiği somut bir şekilde görülmektedir. Sonuç olarak, farklı iktidar dönemlerinde de olsa, bu yeni süreçlerin yapısal olarak yerleşikliği, iş yaşamının tüm paydaşlarınca kabullenilmekte, bir standart düzey olarak küresel ekonomik/siyasal/hukuki gelişmelerin bir parçası olarak göz önünde bulundurulması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu araştırma ile ulusal iş sistemlerinde uluslararası dinamiklerin rolleri incelenerek, hem literatüre farklı bir bakış açısı ile katkıda bulunulacağı, hem de politikacılar ve ulusal kuruluşların yöneticileri için önemli çıkarımlar sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: AB, Dünya Bankası, ILO, IMF, Devlete Bağımlı İş Sistemi, Ulusal İş Sistemleri

Examination of The Policy-Making And Constructivist Positions of International Top Organizations in Turkey in The Context of State-Dependent Business Systems

Abstract: In this study, Turkey (Turkey by Whitley "State-dependent business system" is classified) and the International top organizations of relationships between organizations are examined. The main question in this study; Do international organizations have an impact / role on the state-dependent business system phenomenon? If there is an impact, what kind of an impact process does its reflection, scope and dimensions on the market functioning as Whitley predicts? answers to sub-questions will be sought. As a result of the research, the relations with the structures outside the EU are in the form of state-state relations; It has been concluded that the relations with the World Bank, IMF and ILO are in the form of state-international top organizations relationship. As a result, the structural establishment of new

*) Arş. Gör. Kırıkkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü (e-posta: ulukokesra@gmail.com) ORCID ID. orcid.org/ 0000-0002-4839-2491

**) Prof. Dr. Kırıkkale Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü (e-posta: adnanakin@kku.edu.tr) ORCID ID. orcid.org/0000-0003-4418-9856

Bu makale araştırma ve yayın etiğine uygun hazırlanmıştır iThenticate for Authors & Researchers intihal incelemesinden geçirilmiştir.

processes, even in different periods of power, is recognized by all stakeholders of business life, and it becomes necessary to consider it as part of global economic / political / legal developments as a standard level. Through this research, it is thought that the roles of international dynamics in national business systems will be analyzed and contributed to the literature with a different perspective, and it has important implications for politicians and managers of national organizations.

Keywords: EU, The World Bank, ILO, IMF, State Dependent Business System, National Business Systems

Makale Geliş Tarihi: 23.06.2020

Makale Kabul Tarihi: 11.09.2020

I. Giriş

Sermaye birikim süreçlerinin büyük ölçüde devlet müdahalesine bağlı olduğu korumacı ekonomik sistem, 1980 sonrasında yerini dünya ekonomisiyle bütünleşmiş piyasa güdümlü bir sisteme bırakarak, benzer dönüşümler geçiren diğer geç sanayileşmiş çoğu ülkede olduğu gibi, Türkiye’de de, meydana gelen ekonomik değişimler, hem eski siyasal rejimin gözden geçirilip eleştirildiği hem de mevcut devlet yapısının reformunun gündeme alındığı bir durumda vuku bulmuştur. Diğer bir ifadeyle değişim, politika ortam ve ekonomik kurumların ötesine geçmiş, siyasal rejimin kendisini doğrudan etkilemiştir (Buğra ve Savaşkan, 2014: 18-19). Bu durum, ortak menfaatler etrafında birleşen ve bunları gerçekleştirmek için siyasal otoriteler üzerinde etki yapmaya çalışan örgütlenmiş grupların (Kapani, 1988:193) varlığını doğrudan etkilemiştir. Geline bu aşama, Türkiye’deki ekonomi ilişkilerini belirleyen, etkileyen ve yönlendiren süreci görebilme ve anlayabilme açısından önemlidir.

Bilindiği üzere, “devlet erki”, kapalı ülkelerde egemen belirleyicidir ve ekonomik, sosyal, hukuki süreçlere müdahildir. Bunun yanında, açık ülkelerde ise, bu süreçlerde işleyişe sınırlı bir devlet müdahalesi bulunmaktadır. Türkiye’deki işleyişte de, devletin belirleyicilik noktasındaki baskın konumu, gerek yasal çerçeveler gerekse uygulamalarda bu şekildedir. Bu çerçevede, bir yanda Türkiye’de 24 Ocak 1980 kararları sonrasında başlayan ve son 30 yılda yaşanan ekonomik reformlar ile yoğunlaşan, öte yanda ise, çeşitli uluslararası anlaşmalar gereği işbirliği içerisinde yer almanın yol açtığı bir paradigma değişikliği söz konusudur. Diğer yandan, açık ülkelerde, ekonomi, hukuk ve sosyal alanlarda çeşitli uluslararası kuruluşlar, politika oluşturmada yön belirleyici olarak etkilerde bulunabilmektedir.

Türkiye’nin dış dünya ile ilişkilerinde, farklı çevreler ile çok çeşitli ilişki biçimleri geliştirdiği ve bunun sonucu olarak taahhüt altına girdiği de bilinen bir gerçektir. Büyükcan’a (2007: 1-2) göre, 24 Ocak Kararları ve ardından IMF ile yapılan üç yıllık Stand-By anlaşmasına ek olarak Dünya Bankası’nın verdiği yapısal ve sektörel uyum kredileri, ithal ikamecilikten ihracata dayalı dışa dönük bir yapılanmaya geçilmesi ile piyasa mekanizmasının oluşturulması dolayısıyla ilişki çeşitlendirme süreçleri başlamıştır. İlk kapsamlı adımların atıldığı 1980 yılından itibaren, dış ticaret liberalizasyonu ve finansal serbestleşme konularında önemli ilerleme kaydedilmiş, ancak kamu kesimini içine alması biraz gecikmeli olmuştur.

Uluslararası çevrelerde, ekonomide uzun yıllardır Dünya Bankası ve IMF ile çalışmalar yürütülmesinin bir zorunlu sonucu olarak, “yapısal uyum programları” çerçevesinde, bu anlaşmalarda geçerli olan uygulamalara bağlı mevzuat değişiklikleri yapılmış ve sistematik dönüşümler gerçekleşmiştir. Türkiye, yaşadığı krizlerden sonra yukarıda ifade edildiği şekliyle 1980 yılından başlayarak ekonomideki yapısal “uyum süreci”ne uygun düzenlemeler yapmaya başlamıştır.

Buradan hareketle, günümüzde, devletin, iş yaşamını “düzenleyici” olarak çeşitli düzeylerde işlemler yapmasının bir sonucu olarak, aynı zamanda her sektörün özel koşullarını da dikkate alarak icraatlarda bulunması kaçınılmazdır. Dolayısıyla, uygulamada, ülke içi düzenlemelerle sınırlı kalınmayıp, uluslararası alemin bir uzvu olmanın doğal sonucu olarak çeşitli kurum ve kuruluşlarla birlikte aynı uygulamaların bir parçası olunması da, bir zorunluluk haline gelmiştir.

Whitley (1999: 54-59), devletin, iş yaşamının öznesi olarak baskın egemenliğinin olmasına bağlı olarak, sosyal ve ekonomik yapılar arasındaki piyasa işbirliğini engelleyebilmekte olduğunu ileri sürmektedir. Dahası, kamu yaşamında, formel yapılara güvenin zayıf olduğu toplumlarda, uzun vadeli ve geniş kapsamlı planlamalar yapmanın zorlaşabildiğini, böyle olunca da, iş yaşamında işbirliğine dayalı koordinasyon ile mülkiyet sahipleri arasında uyumun sağlanabilmesi için, devlet kurumuna dayanarak hareket etme eğiliminde sorunlar yaşanabilmektedir.

İş yaşamının oluşmasında ve biçimlenmesinde yerel, ulusal, uluslararası pek çok dinamik mevcuttur; bu biçimlenmede önce, ulusal iş sistemi'ne, oradan daha alt sistemlere geçilmesinde yerel faktörlerin rolü devreye girmektedir. Nitekim Whitley (1999), ulusal iş sistemlerinin; ülkelerin iktisadi faaliyetlerinde geçerli olan yerel ve özgün yapılanma anlayışı olduğunu ileri sürmektedir. Ulusal/yerel dinamiklerin, iş sistemlerindeki faktörel boyutuna ilişkin literatürde pek çok çalışma yapılmıştır. Fakat uluslararası dinamiklerin rollerine/etkisine dair bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Uluslararası yapılanmaların, devletlerin yurt içi üretim faaliyetlerinin yürütülmesinde bir şekilde etkide bulunmaları, günümüz dünyasında kaçınılmazdır. Dünya'da küresel ekonomik etkilerle belki de tüm dünya ülkelerinde yapısal etkilerde bulunan üst örgütler arasında; IMF, AB, DÜNYA BANKASI, OECD, ILO, İSLAM KONFERANSI, İSEDAK, ŞANGHAY Beşlisi, NAFTA Ülkeleri özellikle sayılabilir. Bu çalışmada sadece, IMF, AB, DÜNYA BANKASI ve ILO yapıları, ulusal iş sistemleri kapsamında Türkiye'nin yer aldığı “devlete bağımlı iş sistemleri” içerisinde “T.C Devleti-Üst Kuruluşlar” ilişkileri çerçevesinde ele alınmaktadır.

Bu bağlamda, çalışmadaki temel sorunsal, uluslararası kuruluşların, “devlete bağımlı iş sistemi” olgusunda etkisi/rolü var mıdır? Varsa, yine Whitley'in öngördüğü şekliyle, piyasa işleyişine yansımaları, kapsamı ve boyutları nasıl bir etki süreci içermektedir? şeklinde alt sorulara cevap aranacaktır. Bu kapsamda çalışma, temel olarak Whitley çözümlemesine dayandırılmaktadır.

II. Ulusal İş Sistemleri

Whitley (1991), örgütsel formların şekillenmesinde bir ülkenin sahip olduğu kendine özgü kurumsal özelliklere ve yapısına vurgu yapmış; bir ülkede yer alan kurumların, o ülkeye özgü bir ekonomik örgütlenme tarzını ortaya çıkardığını ileri sürmüştür. Bu örgütlenme tarzına da “ulusal iş sistemi” adını vermiştir (Taş vd., 2011: 3-4).

Literatürde ulusal iş sistemi üzerine yapılmış pek çok araştırma mevcuttur; ancak bu araştırma, çalışma alanı olarak ilk defa ele alınan bir boyuta temas etmekte olup, bu yönde bir boşluğu gidermesi hedeflenmektedir. Bugüne kadar yapılan araştırmalar arasında Whitley (1991); Dirlik (2016); Yeloglu (2005); Taş vd. (2011); Akın (2010); Özen (2003); Haake, S. (2002); Hotho (2014); Whitley (2005); Şahin (2005); Whitley (2007); Özçelik, Toktaş, ve Sargut’un (2007) çalışmaları sayılabilir.

Piyasa aktörlerinin rolü ve fonksiyonelliği, sermaye ve emek gibi etkili faktörler tarafından kurulan oyunun kurallarındaki değişiklikten etkilenmektedir. Bu çerçevede, Whitley (1999: 440-442), altı tip iş sisteminden bahsetmektedir. Bunlar; bölünmüş, eşgüdümlü endüstriyel, endüstriyel yerel, parçalı, işbirliğine dayalı, devlete bağımlı ve devlet eşgüdümlü iş sistemleridir.

Berkman ve Özen (2007), hali hazırda, Türkiye iş piyasasındaki ticari kurum ve kuruluşların, devletle olan ilişkilerini güçlü ve kalıcı tutmaya özen gösterdiklerini ve devlet erkiyle kurdukları ilişkiler ile sürdürülebilirliklerini sağlamaya çalıştıklarını ifade etmekte iken; Dirlik (2016: 19) ise, Türkiye’de devlet erkinin 1980 sonrası dönemde finansal sistem üzerindeki gücünü görece azaltması, imalat sektöründeki yatırımlarını altyapı faaliyetlerine kaydırması, sermaye piyasalarının gelişimini sağlayacak düzenlemeler yapması ve ülkeye yabancı yatırım yapma girişimini engelleyen unsurları ortadan kaldırması gibi uygulamalar ile devletin iş piyasasındaki hakimiyeti ve yönlendiriciliğinin azalmakta olduğuna işaret etmektedir. Öte yandan, yazar, Türkiye’deki ulusal iş sisteminin, devlete bağımlı iş sisteminden devlet eşgüdümlü iş sistemine doğru kaymakta olduğuna işaretler olduğu ve aynı zamanda, Devletin ülke ekonomisindeki rolünün azalmasına paralel olarak, örgütlerin devlet ile güçlü bağlar kurma ihtiyaçlarının da azaldığını öne sürmektedir. Yine, Buğra ve Üsdiken (1995), Türkiye’yi bu iş sistemi tiplerinden devlete bağımlı iş sistemi kapsamına dahil etmektedirler.

İş piyasasında mevcut olan bu yapılandırma dört temel özellik üzerine oturtulmaktadır (Whitley, 1999: 48). Bu özelliklerin her biri, iş sistemlerinin alt belirleyici/tanımlayıcı faktörlerini içermektedir. Whitley’e göre, bu özellikler mal ve hizmet üretiminin olduğu tüm piyasa ilişkilerinde geçerli olan sacayaklardır. Ulusal iş sistemlerini yapılandıran bu temel kurumsal özellikler şunlardır:

Devlet: Devletin sahip olduğu kamu gücü ve riskleri özel kesimle paylaşmadaki istekliliği, Devletin aracı kurumlara karşı olumsuz bakışı ve piyasaları düzenleme düzeyi,

Finansal Sistem: Sermaye piyasası veya kredi odaklı bankacılık çalışma yapısı,

Beceri Geliştirme ve Kontrol Sistemleri: Kamusal eğitim sistemi ve devlet-sendika işbirliğinin potansiyeli, bağımsız sendikaların potansiyel durumu, uzmanlaşmış işçi sendikalarının gücü, endüstriyel müzakerelerde merkeziyetçi olma,

Güven ve Otorite İlişkileri: Güvene dayalı ilişkilerin yönetiminde kamu kurumların güvenilirliği, geleneksel yetki ilişkilerinde hakimiyet, piyasa süreçlerinde otoriteye dayalı ilişkilerde toplumsal normların ehemmiyeti.

III. İş Yaşamında Belirleyici Olan Uluslararası Üst Kuruluşlar

Ülkelerin ekonomi ya da finans alanında işbirliği, yapılandırma ve yönlendirilme amaçlı olarak ilişkide bulunduğu pek çok uluslararası kurum ve kuruluşun varlığı bilinmektedir. Bu yapılardan bazıları salt siyasi/hukuki nitelikli, diğer bazıları ise ekonomi ve finans alanındaki organizasyonlardır. Birinci ve İkinci Dünya savaşlarının insanlık için yarattığı dramatik sonuçlar sonrası, yaşanan ekonomik ve sosyal olumsuzluklar, bu sürecin hızla atlatılması için ülkeleri, hem kendi içinde hem de uluslararası alanda işbirlikleri yapmanın gerekliliğine yöneltmiştir.

Her ülkenin sahip olduğu üretim kaynaklarının varlığı ve büyüklüğü, tek başına kalkınmayı sağlayacak düzeyde olmadığından çeşitli alanlarda işbirliklerine gitmek gereği doğmuştur. Bunun sonucunda siyasi ayrışmanın da etkisiyle bloklaşma ve onun ekseninde çeşitli işbirliği organizasyonları oluşmuştur. Bu ayrışmalar bir yanda “devlet” varlığı, etkisi ve müdahalelerinin oldukça yüksek olduğu yapılanmalara doğru yönelirken; diğer bazıları da, liberal politikaları daha çok tercih etmiş ve ekonomideki ana koordinatları bu doğrultuda belirlemiştir. Kimi ülkeler de, her iki biçim arasında kendi sosyal, ekonomik, politik/hukuki yapısına uygun farklı yapılanmaları kendi gelişimleri için belirleyici yapmışlardır.

Bunlar arasında çeyrek yüzyıl öncesine kadar varlığı mevcut olan ama şimdi olmayan siyasal yapı olarak Varşova paktı, bugün de varlığını sürdüren NATO ve bunların dışındaki Bağlantısızlar Hareketi sayılabilir. Ekonomi/finans alanında öne çıkanlar arasında ise IMF, Dünya Bankası, İslam Kalkınma Bankası, Japon Kalkınma Bankası gibi bazı uluslararası fon sağlayıcılar mevcuttur. Diğer taraftan hem siyasi hem de ekonomik temelde bir yapı olan AB, küresel aktör olarak oldukça geniş bir etki alanına sahiptir. ABD'nin başını çektiği NAFTA Ülkeleri ile Çin ve Rusya'nın yer aldığı Şanghay Beşlisi'de diğer güçlü uluslararası yapılardır. Emek örgütlenmelerinin küresel üst kuruluşu ise, uluslararası çalışma örgütüdür (ILO). ILO, emek piyasası anlaşmazlıklarında kimi zaman belirleyici konumunda pozisyonlar alabilmektedir. Söz konusu örgütlenmelerin her biri üye ülkelerin uymak zorunda oldukları yapısal ve işlevsel düzenlemeler kapsamında yaptırımlar uygulayabilmektedir.

Yukarıda belirtilen ana aktör konumundaki uluslararası iktisadi/siyasi kuruluşlar hakkında bilgiler vermek konunun akışı açısından önemlidir.

AB: İç pazarın kurulmasına dayalı ekonomik bütünleşmenin siyasi ve sosyal diğer alanlara da yayılmasına ek olarak ortak bir hukuk düzeni kurulmasına dayanan Avrupa Birliği, ekonomi politikalarına, eğitimden sosyal politikaya, gıda güvenliğinden

taşımacılığa, çevreden tüketicinin korunmasına, rekabet, bilim ve teknoloji, dış politika, ve sınır aşan bazı suçlarla ortak mücadeleyi de kapsayan birçok alanda, üye devletlerin ortak politika üretip bunları birlikte uyguladığı bir işbirliği ve bütünleşme niteliğindedir. (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2020, E.T: 06.05.2020).

IMF: IMF, uluslararası parasal işbirliği ve döviz kuru istikrarını desteklemek, ekonomik büyüme ile yüksek istihdamı teşvik etmek ve üye ülkelerin ödemeler dengesi finansmanında karşılaştıkları sorunların aşılmasını kolaylaştırmak amacıyla 1946 yılında kurulmuş bir kuruluştur (Seyidoğlu, 1994: 646) ve aynı zamanda, ulusal paraların kurlarında düzenli ilişkiler sağlamak ve döviz piyasasını ilgilendiren sorunlara çözüm bulmayı öngören çalışmaları yürütmektedir (Karluk, 2002: 495).

DÜNYA BANKASI: Dünya Bankası, gelişmekte olan ülkelerin hükümetlerine finansman, politika danışmanlığı ve teknik yardım sağlamaktadır. Alt birimleri vardır; bunlardan, IDA, dünyanın fakir ülkelere odaklanırken, IBRD, orta gelirli ve kredi açısından daha fakir ülkelere yardım etmektedir. 1947'den bu yana, Dünya Bankası geleneksel krediler, faizsiz krediler ve hibeler yoluyla 12.000'den fazla kalkınma projesine fon sağlamıştır. IBRD finansal gelişme ve politika finansmanı sağlar; IDA sıfırdan düşük faizli krediler ve hibeler sağlar; IFC özel sektör yatırımlarını harekete geçirir ve tavsiyelerde bulunur; MIGA siyasi risk sigortası (garanti) sağlar; ICSID ise, yatırım anlaşmazlıklarını çözmektedir (The World Bank).

ILO: Birleşmiş Milletlerin çalışma yaşamındaki uzman kuruluşu olan, hükümet, işveren ve işçiden oluşan üçlü yapıya sahip tek kuruluş olan ILO, sosyal adaleti oluşturan insan haklarına saygıyı, saygın yaşam standartlarını, insanca çalışma koşullarını, istihdam olanaklarını ve ekonomik güvenceleri geliştirmeye ve tüm çalışanlara ulaştırmaya çaba göstermektedir. Bu hedefler çerçevesinde ILO Ankara; Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile 10.02.2009 tarihinde imzalanan mutabakat zaptı çerçevesinde, önümüzdeki yıllarda çocuk işçiliği ile mücadele, genç ve kadın istihdamını artırma, sosyal diyalogu güçlendirme, kayıtdışı istihdamı engelleme gibi hedefleri öncelikli görmektedir (Uluslararası Çalışma Örgütü, E.T: 06.05.2020).

IV. Araştırmanın Gereçekleştirilmesi, Amacı, Kapsamı Ve Yöntemi

A. Araştırmanın Gereçekleştirilmesi ve Amacı

Uluslararası üst kuruluşların, yaşanan küçük ya da büyük çaplı siyasi-ekonomik krizler sonrasında, hem mevzuat oluşturma hem de diğer süreçlerde müdahaleleri gerekli olmaktadır. Bu durum, yerel/ulusal otoritelerin, ekonomiyi yönlendirmedeki konumlarını ve sahip oldukları teknik araçları kullanımlarını önemli düzeyde etkileyebilmektedir. Böylece, ekonomiye ilişkin yasa, yönetmelik, tüzük düzeyinde dahi olsa ciddi yapılanma dönüşümleri, uluslararası üst kuruluşların müdahaleleri sonucu mümkün olabilmektedir.

Bu durum haliyle, yerel iş planlamalarını ve uygulamalarını direkt etkileyebilmektedir. Dolayısıyla, uluslararası üst kuruluşların; yerel/ulusal ekonomik işleyişlere etkileri, mevzuata müdahale biçimleri ve devam eden süreçlerdeki rol alma

düzeleleri, ekonomik etki ağı içindeki diğler paydaşlarla ilişki biçimleri, uluslararası ticari ilişkilerde yer alma konumları, mal/hizmet üretim süreçlerinde geçerli olan karar alma mekanizmalarındaki konumlanışları ve nihayet iktisadi faaliyetlere yönelik politika üretimde etki düzeleleri itibariyle, iş sistemlerinin oluşmasını belirlemede önemli bir yönlendirme işlevi görmektedir.

Bir diğler önemli boyut da, “devlete bağımlı iş sistemleri” olgusu bağlamında, Whitley’in, bu kavramı ele aldığı dönemin koşullarının gittikçe farklılaşmaya başladığının ve bunun kaçınılmazlığının görülmesidir. Devlete bağımlılık; yasal, girdiler, siyasi bağımlılıkların tümünü içerecek şekilde dikkate alınmıştır. Bu doğrultuda, ekonomik/ticari iş yapma değişim ve dönüşüm süreçlerinden, küresel ekonomik işleyişin bir parçası olan Türkiye’nin de etkilenmesinin doğal olduğu ve Ülkemizdeki “Devlet” aygıtının merkezinde yer aldığı ekonomik etki ağının, eski yapısının/formasyonunun da etkilendiği açıktır.

Zaman içerisinde gerek ulusal düzeydeki önemli siyasi, hukuki, ekonomik değişiklikler gerekse uluslararası çevrelerde olan bu kapsamdaki gelişmeler çerçevesinde, ülkelerin iş sistemleri içerisindeki konumunda değişimler olması kaçınılmazdır ve bu aşamanın doğal bir sonuç olması gerektir. Bu bağlamda, Türkiye’nin bu sınıflandırmada ait olduğu konumlandırmanın, Whitley ile diğler araştırmacıların iş sistemlerini sınıflandırdıkları araştırma dönemindeki “devlete bağımlı iş sistemi” koşulları ve kapsamından farklılaşması yüksek olasılıklıdır.

Bu çalışmada, bu olgunun, niteliği, işaretleri, yaşanan dönüşüm ya da değişimin ekonomi/finans/ticaret temelleri kapsamında bahse konu bu uluslararası çevrelerin etkileri incelenmektedir.

B. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Çalışmada, ikincil veriler, dökümanlar taranmış, bu kapsamda, AB-Türkiye ilişkilerinin irdelenmesinde, Ortaklık Konseyi Kararları, İlerleme Raporları ve AB-Türkiye Zirve Toplantı tutanakları; aynı şekilde, Dünya Bankası, ILO ve IMF ile ilişkilerde de protokoller, anlaşmalar, tutanaklar ve sözleşmeler, araştırma konusu yapılmıştır. Söz konusu bu dört yapının/kurumun/kuruluşun, çalışmanın merkezinde yer almasının başlıca nedeni, küresel ölçekte ekonomi/finans/iş piyasası politikalarını ve uygulamalarını yönlendirmede oldukça önemli ve belirleyici karaktere sahip olmalarındandır.

Bu kurum ve kuruluşlarla ilgili veri/döküman kaynakları olarak; Türkiye-AB ilişkilerinde, Türkiye ile AB arasında imzalanmış/onanmış olan “Ortaklık Konseyi Kararları”; Türkiye-Dünya Bankası incelemelerinde, anlaşmalar, sözleşme protokolleri; Türkiye-IMF ilişkilerinin incelemesinde, protokoller, anlaşma/sözleşme metinleri; Türkiye-ILO ilişkilerinin incelenmesinde ise, Türkiye tarafından onaylanan ILO Sözleşmeleri esas kaynaklar olarak alınmıştır.

Bu kapsamda, araştırma bir nitel araştırmaya dayanmaktadır; ikincil verilerden yararlanma yoluyla incelemeleri içermektedir. Araştırmada, araştırma evreninin tüm

özelliklerini kapsadığından dolayı, amaçlı örneklem kullanılmıştır; kategorik olarak ise değerlendirici kategori baz alınmıştır. Araştırmadaki içerik konu kategorileri; ulusal iş sistemi, devlete bağımlı iş sistemi; Türkiye ve üst uluslararası kuruluşlar iken; amaç kategorileri ise AB, IMF, Dünya Bankası ve ILO'dur. Araştırma betimsel amaçla yapıldığından yordama geçerliliği yeterli kabul edilmektedir (Tavşancıl ve Aslan, 2001: 25-56).

V. Uluslararası Üst Kuruluşların “Devlete Bağımlı İş Sistemi” Bağlamında Türkiye’deki Politika Belirleyici ve Yapılandırıcı Rolü

Devlete bağımlı iş sistemlerinde, devlet’in piyasa işleyişindeki hakimiyeti belirgindir ve ekonomiyle ilgili süreçlerde ve aynı zamanda sektörel ilişkileri içeren düzenlemeler yapılırken “devlet dışı organlar”ın etkisi sınırlıdır. Whitley’e (1999) göre, iş piyasasındaki ilişkileri belirlemede, piyasa aktörlerinden biri olarak şirketler/işletmeler adına rol sahibi olan “Üst iş kuruluşları”nın etkileri kaçınılmazdır. Çünkü, yine, Whitley’in ulusal iş sistemlerini yapılandıran temel kurumsal özellikler olan dört unsur olarak ortaya koyduğu; devlet, finansal sistem, beceri geliştirme ve kontrol sistemleri ile güven ve otorite ilişkileri bağlamında, AB’nin Türkiye’deki ekonomik ve siyasi süreçlerdeki yönlendiriciliği net olarak belirgindir.

Dünya ekonomik/siyasi/hukuki ilişkilerinin geldiği aşamada, araştırma konusu üst kuruluşların devlet ile çeşitli düzeylerde ilişkide olması, yoğun etkileşimlerin olduğu piyasa işleyişinde artık kaçınılmazdır. Bununla birlikte, özellikle iş dünyasındaki riskleri paylaşmada, Türkiye’deki gerek yasal mevzuatta gerekse piyasa uygulamalarına bakıldığında, “Devlet erki”nin kamu gücüne dayanarak, kendi dışındaki yapılara karşı olumsuz bakış açısına sahip olması ve piyasaları düzenlemede mutlak belirleyiciliği göze çarpmaktadır. Bu noktadan hareketle, Türkiye’nin de içinde bulunduğu uluslararası ticaret ve ekonomi trafiğinde, pek çok üst kuruluşun, ilişkilerin yürütülmesi ve yönlendirilmesinde rolü olduğunu ileri sürmek de yanlış olmasa gerektir. Ekonomik yaşamın işleyişi kapsamında bu kuruluşların, Whitley’in dört özelliği bağlamında değerlendirilmesi, onların yapısal ve işlevsel olarak ne şekilde ve ne düzeyde “devlete bağımlı iş sistemi” kapsamında değerlendirilebileceğinin ortaya konması açısından önemlidir.

Araştırma kapsamındaki uluslararası ekonomik-siyasi kurum ve kuruluşların, devlete bağımlı iş sistemleri çerçevesinde değerlendirilmesi, devlet-devlet ilişkisinden çok, devlet-uluslararası üst kuruluşlar ilişkisinin derinliğini anlama açısından önemlidir.

Türkiye-AB İlişkileri; Ekonomik örgütlenme biçimlerini etkileyen devlet yapılarının ve politikalarının birçok özelliği olmakla birlikte, üçünün özellikle önemli olduğunu ileri süren Whitley’e (2000:48-61) göre, bunlardan ilkinin, devletlerin ekonomiye hakim olma ve riskleri paylaşma işlemlerinde işletmelerin devlet politikalarına ve uygulamalarına bağımlılığını sağladığını; ikincisinin, kamu otoritesinin, bireyler, firmalar ve devlet erki arasında önemli aracı ekonomik oluşumların kurulmasını ne ölçüde teşvik ettiğini ifade etmektedir. Bazı Avrupa devletleri bu tür oluşumlara sıcak bakmazken, Almanya ve Avusturya gibi diğerleri ise bu tür yapıları teşvik ederek,

sektörler arası organizasyonun oldukça güçlü korporatist biçimlerini geliştirmeye olumlu yaklaşımda olduğunu; üçüncüsünün ise, devletlerin piyasaları doğrudan veya dolaylı olarak düzenleme ve ekonomik aktörlerin faaliyetleri üzerinde kısıtlamalar oluşturma eğilimleri arasında önemli farklılıklar oluşturduğunu belirtmektedir.

Bu doğrultuda, Büyükcan'a (2007: 3) göre, AB adaylık süreci ve IMF ve Dünya Bankası ile ilişkiler kapsamında gerçekleştirilen yasama performansı yalnızca teknik anlamda mevzuat uyumu olarak değerlendirilmemelidir. Yasal düzenlemelerin aynı zamanda yeni olması nedeniyle, özelleştirme, piyasaların serbestleştirilmesi, kamu mali yönetiminin yeniden yapılandırılması ve finansal sektörün güçlendirilmesini sağlamaya yönelik pek çok düzenlemeye gidilmiştir. Türk hükümetlerinin AB üyeliğine uygunluğunu sağlamaya dönük olarak, Türkiye'nin AB içindeki piyasa güçlerine uygun bir piyasa ekonomisine sahip olduklarını kanıtlamak zorunda kaldıkları için, son yıllarda uygulanan özelleştirme ve piyasa düzenlemelerini kapsayan yeni ekonomik geri dönüş programı ile ilgili olarak, iş sisteminin devlete bağlı doğasının kademeli olarak devlet koordineli bir iş sistemine dönüştüğü düşünülmektedir (Berkman ve Özen, 2007: 7). Bu doğrultuda, Ortaklık Konseyi Kararları'nda "Devlet" kurumunun üst yapı olarak AB ile ilişkilerindeki ilişki biçiminde ve kararları değerlendirilme biçiminde görmek mümkündür.

Avrupa Birliği'ne üyelik yolunda kararlılığını her fırsatta ortaya koyan Türkiye'deki Devlet irade ve idaresi, AB talepleri doğrultusunda ama aynı zamanda ulusal performansı da düşünerek, piyasaları düzenleyici rolünü kararlı bir şekilde işletmektedir ve bu doğrultuda reform çabalarına da ivme kazandırmıştır. Bu kapsamda, 2002-2004 yılları arasında 8 Uyum Paketi, 2001 ve 2004 yıllarında da 2 Anayasa Paketi TBMM'de kabul edilmiştir. Örneğin, 13 Kasım 1970 tarihinde imzalanan ve 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokol ile birlikte, Ankara Anlaşması'nda öngörülen hazırlık dönemi sona ermiş ve bu dönemde taraflar arasında sanayi ürünleri, tarım ürünleri ve kişilerin serbest dolaşımının sağlanması ve Gümrük Birliği'nin süreçlerinin tamamlanması öngörülmüştür. 1971 yılı itibarıyla, Katma Protokol çerçevesinde, Topluluk, bazı petrol ve tekstil ürünleri dışında Türkiye'den ithal ettiği tüm sanayi mallarına uyguladığı gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarını tek taraflı olarak sıfırlamıştır (T.C.Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2020, Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi).

Buna göre; Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Konseyi Kararları, 1964 yılı için Topluluk üyesi ülkelerin Türkiye'ye açacağı tarife kontenjanları hacminin tespitine ilişkin 4/64 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı kararında "Ortaklık Anlaşmasının 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girdiğini ve bunun sonucu olarak içinde bulunulan takvim yılının kalan kısmı için açılacak kontenjan hacimleri Protokolce yıllık hacimlerin 12'de biri olarak tespit edilmiş olup, Ortaklık Konseyinin ilgili ürünlerin mevsimlik ihracat niteliğini ve bu şekilde öngörülmüş miktarları artırabileceğini dikkate alarak, mevcut istatistikler dikkate alınır, 1964 Aralık ayı için açılmış tarife kontenjanlarına mevsimlik artış katsayısı eklemenin uygun olacağı..." belirtilmektedir (Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Konseyi Kararları; 1964-2000: 1-14).

Yine, bir diğer kararda, "Türk ürünlerinin Topluluk pazarına sürümünü, teşvik edecek tedbirlerin, bazen ortak gümrük tarifesi indirimini, bazen tarife kontenjanları

açılmasını, bazen de diğer ticari kolaylıkları içine alabileceğini göz önünde bulundurarak, aynı şekilde, Topluluk tarife kontenjanlarının ihdasına kadar tarife kontenjanlarının her Topluluk üyesi memleket için tanımlanması gerektiğini de göz önünde bulundurarak...” çeşitli kararlar alınmıştır. (Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Konseyi Kararları; 1964-2000, 1: 23-25) kararında yönetmelik değişikliklerinin AT tarafından gerçekleştirilebilirliği ortaya konmaktadır.

AT-Türkiye Ortaklık Konseyi, “AT-Türkiye Ortaklık 1/95 sayılı Kararın 8 inci Maddesinin 1. ve 2. fıkralarının hükümleri gereğince, Türkiye tarafından iç hukuka dahil edilecek olan ticarete teknik engellerin kaldırılmasına ilişkin Topluluk yasalarının listesi, bu mevzuatın Türkiye tarafından uygulanma koşul ve detaylı kurallarının belirlenmesinin gerektiğini göz önüne alarak...” çeşitli kararlar vermiştir. (Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Konseyi Kararları; 1964-2000, 1: 265). Metinde görüldüğü üzere, ticari uygulamalardaki AT taleplerinin Türkiye’nin iç hukuk düzenine dahil edileceği ve bunun da Brüksel, 4 Haziran 1997 tarihli ve AT-Türkiye Ortaklık Konseyi adına dönemin başbakanı Tansu Çiller’in imzasıyla kabul edildiği belirtilmektedir.

Öte yandan, ‘Türkiye için; belirli tekstil ürünlerinin ithali için kontrol ve koruma tedbirlerine ilişkin 30 Nisan 1995 tarih ve 95/6815 sayılı Kararname; ikili anlaşmalar, protokoller ve başka düzenlemeler kapsamında olmayan belli ülkeler menşeli tekstil ürünlerinin ithali için 30 Nisan 1995 tarih ve 95/6815 sayılı Kararname; bazı üçüncü ülkelerde işlendikten sonra ya da işlem gördükten sonra Türkiye’ye tekrar ithal edilen bazı tekstil ürünlerine uygulanabilecek ekonomik hariçte işleme düzenlemelerine ilişkin Kararname ...’lerdeki Gümrük birliğinin tarafının, duruma göre Avrupa Topluluğu ya da Türkiye anlamına geldiği belirtilmektedir (Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Konseyi Kararları, 1964-2000, 1: 428).

Malların Serbest Dolaşımı başlığı altında, “Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri hakkındaki Yönetmeliğin uygulanmasının sağlanması ve hükümlerinin, seçilmiş yetkililer, adli, akademik ve askeri personeli de kapsayacak biçimde genişletilmesine ilişkin” karar ve “Sendikalarla ilgili tüm hakların, özellikle de örgütlenme, grev ve toplu sözleşme haklarının, AB standartlarına ve ilgili ILO sözleşmelerine uygun olmasının sağlanması”na ilişkin, 2006/35/EC Sayılı Kararın Feshine ve Türkiye Cumhuriyeti ile Katılım Ortaklığının kapsadığı ilkeler, öncelikler ve koşullara dair 18 Şubat 2008 tarihli Konsey kararları, kamu kurumları ve çalışma yaşamında AB konsey kararlarının bağlayıcılığını net olarak ortaya koymaktadır.

AB’nin Türkiye’deki ticari hayata ilişkin, “kullanılmış motorlu araçlar dışındaki ürünler ile ilgili sertifikalara yönelik uygun olmayan taleplerin, ithalat izinlerinin ya da lisans şartlarının kaldırılması” ile “AT Antlaşmasının 28.-30. Maddelerine aykırılık teşkil eden düzenlemelerin tespitinin tamamlanması, bunların yürürlükten kaldırılmaları için plan hazırlanması ve Türk Yasal Sistemine, karşılıklı tanıma şartının getirilmesi” kararlarına bakıldığında, AB direktifleri doğrultusundaki iş yaşamında düzenlemelerin önemine vurgu yapan kararların dikkat çekici olduğu görülür (2006/35/EC Sayılı Kararın Feshine ve Türkiye ile Katılım Ortaklığının kapsadığı ilkeler, öncelikler, ve koşullara dair Konsey kararı, (Avrupa Toplulukları Komisyonu, 2008).

Türkiye'deki ticari yaşamda, "İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi" başlığı altında "Avrupa Parlamentosu'nun ve Konsey'in mesleki niteliklerle ilgili 7 Eylül 2005 tarihli ve 2005/36/AT sayılı direktifinde belirlenen eğitimle ilgili asgari şartların kabul ederek, mesleki niteliklerin karşılıklı tanınması ile ilgili müktesebata uyumun sağlanmasına devam edilmesi, özellikle, mesleki tanınma için akademik tanınmadan ayrı bir prosedür sağlanması"na ilişkin karar, yine AB belirleyiciliğine ilişkin başka bir göstergedir. Diğer taraftan, "AB kaynaklı doğrudan yabancı yatırımları etkileyen kısıtlamaların kaldırılmasına devam edilmesi"; "ödeme sistemleriyle ilgili mevzuatın, müktesebata uyumuna başlanması"; "kamu alımları konusunda tutarlı bir politika sağlama ve bu politikanın uygulanmasını izleme görevinin bir kuruma verilmesi"; "Ulusal Çelik Sektörü Yeniden Yapılanma Programının AB gerekliliklerine uygun olarak tamamlanması ve kabul edilmesi" politika oluşturmadaki AB rolünü ortaya koymaktadır. Mali hizmetlere ilişkin, "kredi kurumları ve yatırım şirketleri için yeni sermaye gereksinimleri ve ilgili diğer direktiflere (mevduat garanti programı, toplama ve yeniden örgütlenme, finansal holdingler, banka hesapları) uyumun sağlanmasına devam edilmesi"; "güncellenmiş bir Kamu İç Mali Kontrol Politika Belgesinin (PIFC) ve bundan hasil olan Kamu İç Mali Kontrol mevzuatının kabul edilmesi" kararları da bu bağlamda sayılabilecek diğer örneklerdir. Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı başlığı altında "gıda, yem ve veterinerlik konularında AB gereklilikleriyle uyumlu ve AB müktesebatının tam olarak aktarılmasına olanak sağlayacak bir çerçeve kanununun kabul edilmesi"; "AB müktesebatına dayalı olarak tüm tarım-gıda işletmelerinin sınıflandırılması ve bu işletmelerin iyileştirilmesi için bir Ulusal Program hazırlanması"; balıkçılık sektörüne ilişkin "denetim ve kontrol ile kaynak ve filo yönetimi alanları da dahil olmak üzere, AB gerekliliklerine uygun olarak revize edilmiş Su Ürünleri Kanununun kabul edilmesi"; "Türk demiryolu pazarının kademeli olarak açılması amacıyla Demiryolu Çerçeve Kanununun kabul edilmesi ve altyapı yönetimi ve hizmet sunumu ile ilgili işlevlerin birbirinden ayrılmasının sağlanması"; vergilendirme konusunda ise, "alkollü ürünler, ithal tütün ve ithal sigaralara ilişkin ayrımcı vergilerin önemli ölçüde azaltılmasına yönelik uygulanabilir adımların atılması ve bunların dışında kalan ayrımcı vergilendirmenin ivedilikle kaldırılması amacıyla, Komisyon'un da kabul ettiği ve kilometre taşlarının belirlendiği bir planın sunulması"; Gümrük Birliği başlığı altında "yasadışı ticaret ve sahtecilik başta olmak üzere, gümrük idaresinin uygulama kapasitesinin güçlendirilmesi" kararlarına diğer çeşitli sektörel karar türlerini göstermektedir. "Bilgi teknolojileri sistemlerinin AB sistemlerine bağlanmasına yönelik hazırlıkların devam ettirilmesi"; "müşterek muhasebe ve denetim alanında, AB standartları ile uyumlu ve genel amaçlara yönelik bir mali raporlama çerçevesinin kabul edilmesi" gibi kararlar AB ile fasıllar bağlamında Türkiye'ye verilen ev ödevlerinin çeşitliliğini ve mevzuat oluşturma boyutunun ne kadar çeşitli alanlarda yaygın olduğunu göstermektedir. Türkiye-AB ilişkilerindeki yapılandırmacı işleyişi, farklı dönemlerdeki katılım ortaklığı düzenlemelerinde görmek mümkündür. Örneğin, 23 Ocak 2006 tarihli Türkiye ile Katılım Ortaklığı Belgesinde Yer Alan İlkeler, Öncelikler ve Koşullara İlişkin (2006/35/AT) belgesinde bu durum oldukça belirgindir. Metinde, Türkiye'nin, Ortaklık Anlaşması, Gümrük Birliği ve AT-Türkiye Ortaklık Konseyinin, örneğin, "tarım ürünlerine ilişkin ticaret rejimi gibi, ilgili kararları çerçevesinde bulunmuş olduğu

müktesebatın uygulanmasına ve mevzuatın yakınlaştırılmasına yönelik taahhütlerini yerine getirmesi de önem arz etmektedir” hükmü geçmektedir; “Yeni Bankacılık Kanunu çerçevesinde gerekli uygulama tedbirlerinin kabul edilmesi”; “Kredi kurumları ve yatırım şirketleri için yeni sermaye gereksinimleri çerçevesine ilişkin yol haritasının uygulanmasına yönelik istikrarlı ilerleme sağlanması”; “vergi mükelleflerinin yükümlülüklerine daha fazla riayet etmelerini sağlamak ve KDV’nin yanı sıra doğrudan vergilerin, gümrük gelirlerinin ve diğer dolaylı vergilerin tahsilatını iyileştirmek amacıyla, Vergi İdaresinin modernize edilmesine ve güçlendirilmesine yönelik çabaların yoğunlaştırılması”; “Sahtekârlıkla mücadeleyle ilişkin etkili araçlar oluşturulması”; “Sayıştay’ın bağımsızlığının sağlanması maksadıyla, dış denetim işlevinin Uluslararası Yüksek Denetleme Kurumları Örgütü kurallarına uygun olarak ve Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile uyumlu şekilde yeniden düzenlenmesi için yeni mevzuat çıkarılması” gibi bahislerle AB yönetimi tarafından yeni düzenlemeler öngörülmüş ve uygulamaya alınmış bazı diğer başlıkları oluşturmaktadır (Avrupa Toplulukları Komisyonu, 2008).

Belirtilen bu kararlar çerçevesinde, taraflar arası ilişkiler kapsamında bir sürekliliğin her zaman var olduğu, yıllar itibariyle yazılan ilerleme raporlarında ortaya konmaktadır. Bunun yanında dönem dönem yavaşlamalar ve kopmalar olagelmıştır. Doğan (2015:323), bu durumu izah ederken, Avrupa Birliği ile özellikle ekonomik ve parasal politika alanında az ilerleme kaydedildiğini; AB’nin Merkez Bankası’nın bağımsızlığına ilişkin endişelerinin olduğunu vurgulamıştır. Yine, kamu sektörünün finansal kuruluşlara imtiyazlı erişim yasağı açısından AB müktesebatına uyumun sağlanmadığını da belirtmektedir.

Aslında, ilişkilerde, AB tarafının müdahilliğine ilişkin tespitleri farklı dönemlerdeki raporlarda görmek mümkündür. Örneğin, Türkiye İle AB Arasında İmzalanmış Olan Mevcut Anlaşmalara göre, 1970’deki Katma Protokolde madde 14’te “Türkiye’nin ortaklık dışı bir ülkeye karşı, gümrük vergilerine eş etkili bir vergi veya resmi, 10. ve 11. maddelerde öngörülenden daha hızlı bir sıra ve süre ile kaldırma yoluna gitmesi halinde, aynı sıra ve süre, bu vergi veya resmin Topluluğa karşı kaldırılması için de uygulanacaktır” ifadesi ile, kesin kararların taraflarca kabul edilmiş olduğunu, aksi durumlardaki yaptırım tarzını ortaya koymaktadır (Dünya Bankası, AB Türkiye Gümrük Birliği Değerlendirmesi Raporu, 2014).

Bu duruma ilişkin bir tespiti (Bağımsız Sosyal Bilimciler 2006 Yılı Raporu, 2006) de, ‘Türkiye’de 1980 yılında başlayan iktisadi ve malî sistemin yeniden yapılandırılması süreci, 1990’lı yıllarda, devletin yeniden yapılanmasına yönelik olarak AB’ye tam üyelik sürecinde Kopenhag kriterlerine uyulması bir zorunluluk olarak kabul edilmiş ve yasal düzenlemelere yönelik değişikliklerin “zorlayıcı” niteliğini vurgulamak için “politika transferi” nitelmesi yapıldığına ilişkin değerlendirmede görmek mümkündür.

Türkiye-IMF ilişkileri; Yüksek büyümenin olduğu dönemlerdeki sermaye sıkıntıları ve/veya ekonomik kalkınmayı desteklemedeki faiz oranlarının devlet tarafından kontrol

edilmesi nedeniyle, yatırım fonlarına olan talebin genellikle kayda değer şekilde fazlaştığını ileri süren Whitley (2000: 48-61), bu birikimin, bankalar ve/veya devlet tarafından, ihracatçılar veya ağır imalat sektörü gibi belirli sektörlerle ve faaliyetlerine sermaye tahsisinin sağlandığını belirtmektedir.

Sektörlerin potansiyel gelişimlerine yönelik katkıların artırılmasının, bankacılık sisteminin son dönemdeki yapılandırılma sonrasında sağlandığını görmek mümkündür. Türkiye ekonomisinin yaşadığı krizlerde, sektör-banka işbirlikleriyle yaşanan sarsıntılar atlatılabilmektedir. Bu pozitif durum, karşılıklı ilişkilerde farklı zaman kesitlerinde ve ekonomik/finansal hususlarda söz konusu olan desteklerin farklı yönlendirmeleri ve buna bağlı olarak da farklı sonuçları olmaktadır. Karşılıklı ilişkilerde, IMF tarafının, kredi veren örgüt olarak daha hakim pozisyonda olduğu net olarak gözlemlenmekle beraber, detay hususlarda Türkiye'nin alıcı 'devlet' olarak kimi zaman direndiği de gözlemlenen bir boyuttur. Aşağıda ileri sürülecek müzakere/anlaşma/görüşme örnekleri, bahse konu bu olgunun niteliğini ortaya koyma açısından önemli veriler içermektedir.

Bugüne kadar Türkiye'nin IMF'den kullandığı imkânlar arasında, Stand-by düzenlemesi, Uzatılmış Fon Kolaylığı, Acil Yardım Kredisi, Ek Rezerv Kolaylığı ve Petrol Kolaylığını içeren destek taleplerinin olduğu görülmektedir. Türkiye, bu destekleri 1961 yılından 2005 yılına kadar kullanmıştır. 1980 yılında, Türkiye'nin serbest piyasa ekonomisiyle dışa açılmaya yönelik taahhütleri neticesinde, IMF ile üç yıl süreli Uzatılmış Fon Kolaylığı anlaşması imzalanmıştır. Böylelikle, Türkiye, o ana kadar IMF'den sağladığı en yüksek meblağı ifade eden 1,25 milyar SDR tutarındaki Petrol Kolaylığını 1970'lerde yaşanan petrol şokları nedeniyle ve 361,5 milyon SDR tutarındaki Acil Yardım Kredisini ise 1999 depreminin yol açtığı olumsuzlukları gidermek amacıyla kullanmıştır. 1978 ve 1983 yıllarında yapılan Stand-by düzenlemeleri ise performans kriterlerinin tutturulamaması nedeniyle iptal edilmiş ve yerlerini 1979 ve 1984 yıllarında yapılan yeni düzenlemeler almıştır. Ancak bu düzenlemeler de performans kriterlerinin tutturulamaması nedeniyle tekrar iptal edilmiştir (Çörtük, 2006: 45-49). Bu tablo aslında IMF tarafından kullanılan kredilerin uygulamada beklendiği gibi gitmemesi halinde işlem iptallerinin olabildiğini ve sürecin sonlandırıldığının göstergesidir. Bu işleyişin, ödemeler, süreçler ve yaptırımlar itibarıyla yansımaları da farklı şekillerde gerçekleşmektedir. Türkiye tarafının bir "devlet" olarak, insiyatifi tamamiyle bırakmadığı da açıktır.

Durumu farklı bir perspektiften değerlendiren Çelebi (1998: 57), hükümetlerce yapılan son anlaşmalarda IMF'nin önerileri doğrultusunda, döviz kuru düzenlemeleri, ekonominin dışa açılması, uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi, yasal kurumsal serbestleşmeler, özelleştirilmeye hız verilmesi, kamu harcamalarının azaltılması ve vergi sisteminin basitleştirilmesi gibi süreçler ile kontrol altına tutulduğunu ifade etmektedir. Benzer şekilde, IMF'nin belirleyici rolüne ilişkin olarak, Ener ve Demircan (2004: 110), ekonominin omurgasında paradigma değişikliği yapan ve Türkiye ekonomisinin yapısını dışa dönük bir yapıya dönüştürecek ekonomik liberalleşme programı olan 24 ocak kararlarının bir IMF programı olduğunu belirtmektedirler. Bu bağlamda, Kaya'da (2004:

4) farklı bir çerçeveden değerlendirme yaparak, IMF'nin, zaman içerisinde gelişmiş ülkeleri yönlendiren bir danışma mekanizması olmaktan çok, gelişmekte olan ülkelerin ödemeler dengesi sorunlarının çözümü için mali imkân sağlayan bir kurum haline dönüşmüş olduğunu ileri sürmektedir.

IMF-Türkiye ilişkilerinde farklı zamanlarda, boyutları, kapsamı ve düzeyi farklı ilişki biçimleri geliştirildiğini ifade eden Kazgan (2005: 101-103), IMF üyesi olarak sabit, fakat ayarlanabilir kur sisteminin benimsenmesi; II. Dünya Savaşı boyunca enflasyonun döviz kurunu aşırı değerlendirme durumunu gidermek için TL'nin 1946'da devalüe edilmesini; Türk Lirasına güveni arttırmak için Merkez Bankasına altın satışlarını serbest bırakmasını; 1948'den itibaren Marshall Yardım Planı çerçevesinde traktör ithali, tarımsal gelişimi sağlamak üzere karayolları yapımı ve üretim bölgelerinin pazarlara bağlanmasını; Maliye Bakanlığının, 1947 tarihli Kararname ile yabancı sermayenin kısmen veya tamamen dış transferine ilişkin kararlarda yetkili kılınmasını bu kapsamda tipik örnekler olarak dile getirmektedir.

Kamu sektörü ve finans sektörü reformlarına odaklanan alanlarda IMF ile işbirliği devam ederken, kamu harcaması yönetim sisteminin güçlendirilmesini amaçlamış ve gelirler politikası, acil gelir ve harcama önlemleri ve bütçe izlemesi gibi, mali uyumlaştırma için gereken kısa vadeli önlemler konusunda önderlik yapmıştır (World Bank Ülke İşbirliği Stratejisi, 2008: 47). Bu bağlamda, Türkiye'nin ekonomik/finansal çerçevede zor durumlarda kaldığı dönemlerde destek için IMF'ye başvurular yapması, bazı taahhütler vermesine bağlı kılınmaktadır ve kredi talepleri ancak bu şekilde kabul görmektedir. Nitekim, bu durumlardan birisi olan ve Türkiye'nin bir ekonomik istikrar paketini yürürlüğe koyarak, IMF ile 14 aylık bir stand by düzenlemesine girmiş olduğu, 5 Nisan 1994 tarihli ekonomik istikrar programının başlıca hedeflerinde IMF ile mutabıklılık söz konusudur. Bu kapsamdaki, taahhütler arasında; ek vergi alınarak kamu gelirlerinin artırılması; kamu giderlerinin, ücret artışlarının enflasyonun altında tutulması da dahil olmak üzere, çeşitli bütçe kısıntıları yoluyla düşürülmesi, konu edilen önlemler sonucu konsolide bütçe açığının ve dolayısıyla kamu kesimi harcama gereğinin düşürülmesi, Türk Lirası'nın dolar karşısında değer kazanmasının önlenmesi, Hazine borçlanmasını çekici hale getirebilmek için başlangıçta enflasyonun çok üstünde bir faizle kağıt satılmaya başlanması ve zaman içinde bu faizin düşürülmesi taahhütleri yer almaktadır (Eğilmez, 2016).

IMF kredilerinde koşulluluk ilkesinin güçlenmesinin Fon'un uluslararası finansal sistemdeki öneminin iyice artmasıyla yakından ilgili olduğunu ifade eden Büyükcan (2007: 5-13), 24 Ocak Kararlarıyla başlayan yapısal uyum süreci ve bu süreçte IMF ve Dünya Bankası'yla yapılan anlaşmaların ekonomik dönüşümü üzerindeki etkisinin, 1994 krizi ve 5 Nisan Kararları, yapısal uyum sürecinin ikinci aşaması için zemin hazırlayan 1998 Yakın İzleme Anlaşması ve sonrasında IMF ile yapılan 17. ve 18. Stand-By anlaşmaları ve Enflasyonla Mücadele Programı ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programında görüldüğünü ileri sürmektedir.

Ekzen'e (2009) göre, IMF ile 1961 yılından beri 19. Stand-by Anlaşmaları yapılmış ve bu süre zarfında ekonomi politikalarında bu anlaşmalar belirleyici olmuştur. Türkiye,

IMF ile ilişkilerinin başladığı 1947 yılından itibaren, 62 yılını bağımsız bir ulusal ekonomi programından mahrum geçirmiştir. Yani, Türkiye ekonomisinin rotası bu süreçte, 19. Stand-by anlaşmasıyla tamamen IMF reçetelerince belirlenmiştir. Yine, bu çerçevede, Tarhan'da¹, 1997 sonrasında, enflasyonun kontrolü, kamu finansmanının disiplini ve piyasaların serbestleştirilmesi için gereken kurumsal ve yasal değişiklikler yapılması için köklü adımlar atılması yönünde IMF tarafından öngörülen reçetelerin, Türkiye ekonomisinin yapısına yönelik müdahaleler olarak kabul edilmiş ve yoğun eleştiriler almış olduğunu ifade etmektedir.

Eleştiriler konusunda, Eroğlu ve Eroğlu'nun (2009: 143) tespitleri de önemlidir; yazarlara göre, IMF belirleyiciliği ya da müdahalelerin kapsamı, son görüşmeler olan ve Türkiye'nin 2008 Küresel Finans Krizi'nin olumsuz etkilerinden kurtulmada uluslararası sermayenin güvenini kazanmak için IMF ile temaslarına bakıldığında da görülebilir. 20. Stand-by arayışı olan bu anlaşma çerçevesinde, Türkiye ile IMF arasındaki 2009 tarihindeki müzakerelerde, üzerinde müzakere edilip ulaşılamayan hususlardan bazıları olan; “Nereden Buldun Yasası” olarak bilinen varlık yasasının çıkarılması, Gelir İdaresi Başkanlığı'nın yeniden düzenlenerek bir üst kurul haline getirilmesi, makroekonomik hedeflerin IMF'nin öngördüğü kriz ekonomisinin gerçekçi düzeylerine çekilmesi ve 2009 yılı için ek tedbir paketi hazırlanması ve Belediyelerin finans kaynaklarının azaltılması şeklindedir ve daha öncekilerde olduğu gibi esaslı değişiklik talepleri mevcuttur. Bu eleştiriler, IMF desteklerinde Türkiye'nin devlet otoritesine yönelik “yönlendirmeci” müdahalelerin varlığını ortaya koymaktadır. Bu durum, sermaye piyasasının finansal sistemlerindeki kurumsal kontrol için güçlü bir piyasayı teşvik edicidir.

Dünya Bankası ile ilişkiler; Türkiye ile Dünya Bankası arasında karşılıklı ilişkilerin başlamasından itibaren farklı zaman dilimlerinde ve projeler bazında, ilişki biçimleri gerçekleşmiştir. Dünya Bankası'na 1947 yılında üye olan Türkiye'nin Dünya Bankası ile olan ilişkileri, 1949 yılında kalkınma çabaları hedefi doğrultusunda talepler içermekte idi; davet üzerine gelen heyetin hazırladığı raporun, iç işleyişe oldukça müdahil olması oldukça dikkat çekicidir (Güç, 2006: 7) Bu müdahaleci durum, Dünya Bankasının üçüncü ülkelere yönelik tutumunu göstermesi açısından önemli bir örnektir.

1987-1989 tarihlerinde enerji sektörüne yönelik sektörel uyum kredi anlaşması imzalanmıştır. Bakanlar Kurulu kararına göre, “enerji sektörünün programlanmış yatırımlarının önümüzdeki üç yıl için gerekli finansman ihtiyacının bir bölümünü karşılamak maksadıyla” alınmıştır. Ancak, Dünya Bankası, Türkiye'nin “enerji sektörünün yapısal uyarlanmasını gerçekleştirecek bir faaliyet programı hazırladığını, bu programı uygulamak ve gerekli ithalatın finansmanı için yardım istediğini” öne sürmektedir (Gümüş, 2011: 94). Bu doğrultuda, Bankanın kredi desteklerini içeren yardım çalışmalarının temelinde, belli yönde bir yönlendirmenin yattığını söylemek, ileri bir iddia olmasa gerektir. Nitekim, 1970'li ve 1980'li yıllarda kredi kullanımındaki artışın en önemli iki sebebinin, Türkiye'nin liberal ekonomi politikası izlemesine ilişkin

¹ https://www.ekodialog.com/Makaleler/imf_elestiriler_turkiye_imf.html

bir yaklaşımın olduğu, Candan'ın (2005b: 87) tespitlerindedir. Bu yönde bir tespit de Gümüş (2011: 96) tarafından yapılmakta olup; yazara göre, Türkiye'nin 1980 yılından sonra başlattığı ekonomide serbestliği sağlamayı amaçlayan istikrar politikalarını desteklemek üzere, Dünya Bankasından sağlanan uyum kredilerinin payının artmasının Dünya Bankası kaynaklarının kullanımının artmasındaki en önemli sebep olduğunu ileri sürmektedir.

Devletin mülkiyet ve/veya kredi tahsisi yoluyla ekonomiye daha az doğrudan dahil olduğu ve ekonomik kalkınmayı daha bağımsız sanayi birlikleri ile koordine ettiği durumlarda, işletmecilik daha özerk olmaktadır. Devlet organının belirleyici olduğu durumlarda, aracı yapılar, bu kamu kurumları tarafından koordinasyon işlevlerini yürütmeye teşvik edilir. Buna karşılık, sınırlı devlet müdahalelerinde risk paylaşımı ve ekonomik koordinasyon işlemleri, sermaye piyasası kaynaklı sistemlerini veya farklılaşmış iş ortamları oluşturan finansal sistemleri içermektedir (Whitley, 2000: 48-61). Bu bağlamda, ekonomik koordinasyon işleyişinde tarafların yaklaşım biçimleri ve bunun uygulamaya yansısı açısından, Dünya Bankası-Türkiye arasındaki kredi tahsis ve kullanımına bakıldığında, karşılıklılığın gözetildiği anlaşılmaktadır. Dünya Bankası'ndan kullanılan Birinci Yapısal Uyum Kredisi, 1980 senesi Mart ayında, Banka ile Türkiye arasında ve ara malı ithalatına gerekli miktarda döviz sağlama amacıyla kullanılmıştır. İkinci Yapısal Uyum Kredisi ise 1981-1982 senelerinde alınmıştır. Kredinin alınmasındaki amaçlar arasında; dönemin dünya ekonomik konjonktürüne uygun bir biçimde ithalatta serbestleştirmeyi sağlamak, Türkiye ekonomisinde düzelmeye geçirebilmek, vergi sistemine birtakım düzenlemeler getirmeyi sağlamak amacıyla araç olarak kullanmak, enerji sektörüne birtakım düzenlemeler getirmek ve bu sektörde belirli reformları daha kolay yapabilmektir. Dördüncü ve Beşinci Yapısal Uyum Dünya Bankası'ndan alınan "yapısal uyum kredisi"nin amaçları ise, dünya ekonomik konjonktürüne daha kolay uyum sağlayabilmek açısından ülke ekonomisinde ithalatı daha kolay bir biçimde finanse edebilmektir. 1985 senesinden sonra alınan beş tane yapısal uyum kredisi yerini, "sektörel uyum kredileri"ne bırakmıştır; önemli görülen sektörler olan tarım sektörü, mali sektör ve enerji sektörü için olmak üzere kredi sağlamıştır. Tarım ve enerji sektörleri için birer kez, mali sektör için iki kez sektörel uyum kredisi almıştır (Gümüş, 2011: 96).

Gerek, Banka'nın yönetiminde bir kaç gelişmiş ülkenin etkin olması ile bu ülkelerin Banka'nın kredi politikasını yönlendirmesi, gerekse de Banka'nın gelişmekte olan borçlu ülkelerde uyguladığı global bazı politikalar ve bu politikaların olumsuz bir takım sonuçları, hatta kredi koşulları gibi hususlar nedeniyle bir çok ülkede olduğu gibi ülkemizde de Banka'dan kredi kullanımı sorgulanmakta ve ulusalcı bir yaklaşımla Türkiye'nin, Banka kredisi kullanımının eleştirilmekte olduğunu ifade eden Candan'a (2005a: 42-44) göre, Bankanın, ulusal politikalara müdahale edebilmesi, kredi kullanım koşullarının karmaşıklığı ve uzun süreç alması gibi açılardan da tenkit edilmektedir. Bu çerçevede, Dünya Bankası kredi verirken, projenin seçimi, projenin tanımlanması, amaçlarının belirlenmesi, proje uygulaması, kredinin kullanım dilimleri, muhasebe kayıtları, satın alma usulleri, projelerde istihdam edilecek personel, istihdam edilecek danışmanlar, kredilerin denetimini yapacak denetçilerin belirlenmesi gibi birçok şart öne

sürmesinin yanı sıra, kredi temini ve kullanımının, borçlu ülkelerce Banka'nın koşulları yerine getirmesine bağlı tutulmaktadır (Candan, 2005a: 43). Banka'nın bürokratik yapısı, kamu kurum ve kuruluşlarının yetersizlikleri gibi nedenler; kredilerin kullanımını güçleştirmekte ve çeşitli sorunlara neden olmaktadır. Nitekim, Zysman (1983), devlet kurumlarının kalkınmayı koordine etmesinin yolu olduğu için piyasa düzenlemelerinin önemli olduğunu ifade etmektedir. O'na göre, devletler iki nedenden ötürü sermaye piyasası temelli finansal sistemlerden çok, kredili bankacılık işlemlerini tercih etmektedirler. Birincisi, sermayenin kıt olduğu ve bankacılık sistemi yoluyla daha kolay mobilize edildiğinde ekonomilerin geç sanayileşmesi söz konusu olduğu için, ikincisi ise, devletin ekonomik kalkınmayı banka yapılanmaları sayesinde değil de finansal sistem üzerinden etkilemesi daha kolay olduğu için sermaye piyasalarını tercih etmesinden kaynaklanmaktadır.

Dünya Bankası tarafından kullanılan bir politika türü olarak hükümet ve sivil toplumun geniş kesimleri ile ekonomide yönlendirmeler ve makro-ekonomik hedefler dikkate alınarak, bir ülkedeki operasyonlarına rehberlik eden iş planı niteliğindeki CAS amaçlı kredilerin altında bir de sektörel proje kredileri mevcuttur. Türkiye için hazırlanan ilk CAS, 2000 tarihinde hazırlanan ve üç yıllık bir periyodu kapsayan, ekonomik reformları, yaşam standartlarını ve sosyal refahın analizini temel alan çalışmadır. Kamu yönetimini ve hesap verebilirliği geliştirme, sosyal hizmetleri ve sosyal güvenliği genişletme, büyüme ve istihdam sağlamak için reformları tamamlama başta olmak üzere beş alanda destekler vermektedir (Gümüş, 2011: 98-101). Burada da belirtildiği üzere, hesap verebilirlik ve kamu yönetimindeki düzenlemelerde geçerli olan CAS kredilerinde politika oluşturma boyutuyla belli çerçeveye sahiptir, Banka tarafından bunun dışında bir amaçla kullanılması söz konusu değildir.

Dünya Bankası, Ekonomik Reform Kredisi ile desteklediği 2001'de uygulanan ek reform önlemlerinin ardından, 2002 mali döneminde Türkiye'nin programını yeni taahhütlerle desteklemiştir. Banka, ülke destek stratejilerine bağlı olarak, kamu mali yönetiminin iyileştirilmesi ve kilit yapısal reformların desteklenmesi, alt yapının yönetiminin iyileştirilmesi ve bankacılık sisteminin iyileştirilmesi, altyapı çalışmaları ve sağlık sektöründe iyileştirmeler kapsamında desteklerini gerçekleştirmektedir (Bağımsız Değerlendirme Grubu, 2005:5-8; akt: Gümüş, 2011: 100). Diğer taraftan, Bankanın sanayileşme proje kredilerinde teşvik belgeli ihracata yönelik üretim işletmelerinin projeleri finanse edilmekte iken, Tarımsal Sanayi Proje Kredilerinde, teşvik belgeli tarımsal hammaddelerin işlenmesi ve ihracatı koşulları aranmıştır. Çevre Kredisi, Yenilenebilir Enerji ve Enerji Verimliliği, İhracat Finansmanı Aracılık Kredisi, Temiz Teknoloji Fonu Kredilerinde spesifik olarak sadece özellikle belirtilen alanların projeleri finanse edilmektedir (Lök, 2018: 371). Buna göre, Bankanın, çalışma uygulamalarındaki kıstaslar çerçevesinde ve alıcı ülkelerin taleplerinin de bu doğrultuda olmayanları dikkate alınmayarak bir işlem görme yöntemi olduğu açıktır. Dolayısıyla, Banka, kendi kuralları çerçevesinde, ülkelere belli doğrultuda bir yönlendirme yapmaktadır.

Halihazırdaki Ülke İşbirliği Çerçevesi, Türkiye'nin Onuncu Kalkınma Planında (2014-2018) belirlenen genel kalkınma hedefleri ile tamamen uyumlu bir şekilde

hazırlanmıştır. Ülke İşbirliği Çerçevesinin stratejik yönelimini oluşturan üç odak alanının; -Büyüme, Kapsayıcılık ve Sürdürülebilirlik- kısa süre önce yayınlanan 11. Kalkınma Planı (2019-2023) için de anlamlı olduğu teyit edilmiştir. Bu arada, Hükümet, 2019 yılında, değişen ekonomik zorluklara cevap vermek ve makro-ekonomik dengesizlikleri ortadan kaldırmak amacıyla ikinci Yeni Ekonomik Programını açıkladı. Bu kapsamda, Dünya Bankası Grubu, Ülke İşbirliği Çerçevesinin sunduğu esneklikten yararlanarak, yeni Kalkınma Planının ve YEP'in önceliklerini desteklemek için gerektiğinde programını uyarlayabilmektedir. Yine, 2018 mali yılında, Türkiye Dünya Bankası ile iş ortamı reformları hakkında bir Geri Ödenebilir Danışmanlık Hizmetleri anlaşması imzalandı. Bu gelişmelere paralel olarak, Hükümet de kısa sürede yeni reformlar yapma konusundaki kararlılığını yeniden teyit etmiştir (Dünya Bankası ve Türkiye).

Görülmektedir ki, Dünya Bankası-Türkiye ilişkilerinde karşılıklı uygunluk mevcuttur ve Banka'nın kredi verme süreçlerinde Türkiye'den beklentileri ancak gerçekleştiğinde uygun görülen yatırım fonlarına izin vermektedir. Türkiye özelinde ifade edildiği gibi, "Bankanın, ulusal politikalara müdahale edebilmesi" hep tartışma konusu olmaktadır.

Türkiye-ILO İlişkileri; İşgücü piyasalarının örgütlenmesinin ve kontrolünün sendikalar ve meslek dernekleri tarafından ne ölçüde kontrol edildiği, birliklerin nasıl örgütlendiği, pazarlık biçiminin nasıl yapılandırıldığına önem arz etmekte olduğunu belirten Whitley'e (2000: 48-61) göre, örgütlenme ve pazarlık biçimindeki gelişmişlik sendikal yaşamı dinamik tutmaktadır ve hak kazanımları için bu durum önceliklidir.

Bakıldığında, sendikal yaşamın Türkiye'deki gelişiminde ağır ilerleyen ve neyin nasıl yapılacağına bilinmemesinden kaynaklanan bir durum olduğu görülebilir. İşte, ILO, bu yönde çalışma yaşamındaki evrensel anlamda gelinen aşamayı üye ülkelerde de oturtulmak için çalışmalar yürüten bir küresel yapı olarak, çalışma yaşamı hak kazanımları açısından karakteristik bir yapıdır. ILO-Türkiye ilişkilerinde, ILO tarafının yapmak istedikleri bu profilden yürütülmüştür/yürütülmektedir. Bu yönüyle, çalışma yaşamının gelişimine bakıldığında, Türkiye-ILO ilişkilerinde, 1926 yılındaki "uzatılmış bir işbirliği programı" önemli yer tutmaktadır. Bu programın geniş zaman diliminde bir işbirliği öngörmesi temennisi mevcuttur. Türkiye'deki çalışma sorunlarına ilişkin olarak nelerin eksik olduğu ve nelere ihtiyaç bulunduğu konusunda araştırma yaptıklarını açıklayarak başlayan programda, iş mevzuatıyla sınırlı kalmaksızın, yeni Türkiye'nin mevzuatını edinmelerinin kendileri için büyük bir yarar/önem taşıdığını belirtilerek, işbirliğinin boyutları geniş tutulmaktadır. Program kapsamında daha o yıllarda, iş uyuşmazlıkları, toplu sözleşmeler ve iş kazaları vb. konularından tatillere, çalışma koşullarından Türkiye'de işsizliğe ve sosyal sigortalar (iş kazaları, hastalık vs.) konularına kadar çok geniş bir yelpazede birlikte çalışma çerçevesi belirlenmiştir.

ILO, 1920'lerin sonlarına değin gündeme gelen genel nitelikli İş Kanunu Lâyhalarını bu aşamadan sonraki yeni Türkiye'nin bir iş mevzuatı oluşturma çabalarını hep desteklemiştir. İlerleyen zamanlarda aşamalar itibariyle yaşanan işbirlikleri sonrasında, 1932 yılı İş Kanunu Lâyhası'nın "Mesleki Birlikler" başlığıyla 8 maddede (m.140-147)

düzenlediği sendikalara ilişkin yapısal değişiklikler yapılmasına binaen, 1932 tasarısının “Tatili eşgal kanunu hükümleri mahfuzdur” diyen maddesi eklenmiş; yine, 1934 tasarısında, “grev ve lokavt yasaktır” ifadesiyle, önemli bazı kararlara imza atılmaya başlandığı görülmektedir. Türkiye’de İş Kanunu, 1936’da kabul edilip ertesi yıl yürürlüğe girmiş ancak 2. Dünya savaşı yeterli düzenlemelere fırsat vermemiştir 1935’te “iş ve işçi bulma kurumu kurulması” konusunda bir tasarı hazırlanması ve “kaza sigortası”na ilişkin yasa hazırlanması çalışmaları, mütevazı çalışmalar arasındadır. 1932-50 döneminde, yer altı işleri, hafta tatili, işsizlik, ücretli iş bulma, hastalık sigortası, iş ve işçi bulma kurumu gibi hususlarda sözleşmeler kabul edilmiştir. Tasarıların, Milletlerarası sözleşmenin Kanununun ve Ekleri hükümlerine aykırılığı olmayıp “memleketimizin yüksek menfaatlarına da uygun olduğu” düşüncesiyle aynen kabul edilmiş olduğu belirtilmektedir. ILO’ya üye olmanın bir gereği olmak üzere yıllar itibarıyla her hükümet döneminde çeşitli yasalar kabul edilerek, yürürlüğe sokulmuştur. Bununla birlikte, 1963 sendikal yasaları çıkarılmış olmakla birlikte, dolaylı biçimde de olsa Uluslararası Çalışma Örgütü’ne ve sözleşmelerine herhangi bir gönderme henüz yoktur. Daha sonraları ILO ile irtibatlandırmalar başlamıştır; örneğin, 1969 yılında, asgari norm sözleşmesi onaylanmıştır ve bu onayda, Uluslararası Çalışma Örgütü’nün Birleşmiş Milletler ailesinden olduğu göz önüne alınarak, onayın uluslararası topluluk üyesi olmanın gereklerinden sayıldığı vurgulanmıştır. İlaveten, 1965-71 dönemi arasında ise, tarımda asgari ücret saptama, ücret eşitliği sağlama, iş ve meslekte ayrımcılık yapılmaması, iş kazalarını azaltmayı hedefleyen makin koruma ve radyasyondan korunma gibi bazı uluslararası sözleşmelerin onaylanması söz konusudur. Benzer şekilde, 1972 yılında, asgari ücret saptama usulleri sözleşmesi onaylanmıştır; 1974-80 döneminde ise, sosyal güvencilikte eşit işlem sözleşmesi, ağır ve tehlikeli işler kapsamında azami ağırlık sözleşmesi ile istihdam politikası sözleşme’lerinin onaylanması da yine bu dönemlerde söz konusudur. Daha sonraları, Milli Güvenlik Konseyi Dönemi’nde (1980-1983) ise, gençlerin tıbbî muayenesi sözleşmesinin onaylanması mevcuttur. 1938-91 döneminde ise, 1965’te kabul edilen 123 sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi ile, ayrıca meclise sunulan tasarıda, “Uluslararası Çalışma Teşkilatı (ILO) tarafından hazırlanan ibaresiyle 59, 123, 142 ve 144 sayılı sözleşmeler olan, Sanayide Asgari Yaş Sözleşmesi; Yeraltı İşlerinde Asgari Yaş Sözleşmesi onaylanmıştır. 1992-95 yılları arasında da, Sanayide Asgari Yaş Sözleşmesi ile işgücü yetiştirme ve meslek kazandırma yönünden yapılacak düzenleme kapsamında İnsan Kaynaklarının Değerlendirilmesi sözleşmesi onaylanmıştır. Uluslararası Çalışma Örgütü’nün, devletlerin “siyasal ve diplomatik” nitelikte temsilinin yanı sıra, üretim güçlerinin “sınıfsal” nitelikli sosyal temsilini de içeren üçlülük ilkesini ilk kez nitelikli bir belgeyle düzenleyip güvenceye alan 144 sayılı sözleşme ile onaylanmıştır. Yine, “kamu personeli dahil tüm çalışanlara sendikalaşma ve toplu pazarlık hakkının tanınması ülkemizce uluslararası belgelerle üstlenilmiş “Sendika Özgürlüğü Sözleşmesi” onaylanmıştır. İşveren konumundaki kamu yetkilileri ile kamu görevlisi örgütleri arasında sağlıklı bir çalışma ilişkileri düzeni kurulmasını sağlamak olduğundan bahisle, Kamu Yönetiminde Çalışma İlişkileri Sözleşmesi onaylanmıştır. Benzer şekilde, “Çalışan Temsilcileri Sözleşmesi”nin onaylanması da bu dönemde gerçekleşmiştir (Gülmez, 2019: 71-496).

1999-2001 yılları arasında ise, Zorla Çalıştırma Sözleşmesi onaylanması; istihdama kabulde asgari Yaş Sözleşmesi'nin onaylanması; Engellilerin Mesleki Rehabilitasyonu; "En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılması"na "İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi"nin onaylanması söz konusudur. Bu arada, 2001-2019 döneminde ise, onaylanan 19 sözleşmenin 14'ü, bir önceki yasama döneminden kalan sözleşmelerdir. 12'sinin konusu "deniz çalışması" olan bu sözleşmelerin sayıları: 53, 55, 68, 69, 73, 92, 108, 133, 134, 146, 152, 153, 164, 169'dur. Bu sözleşmeler; karayolu taşımacılığında çalışma ve dinlenme süreleri sözleşmesi; iş sağlığı ve güvenliği ve çalışma ortamına ilişkin sözleşme; iş sağlığı hizmetleri sözleşmesi; iş sağlığı ve güvenliğini geliştirme çerçeve sözleşmesi; inşaat işlerinde güvenlik ve sağlık sözleşmesi; maden işyerlerinde güvenlik ve sağlık sözleşmesi; armatörün sorumluluğu sözleşmesi; liman işlerinde sağlık ve güvenlik sözleşmesi; emi adamlarının sağlığının korunması ve tıbbî bakımı sözleşmesi. Bu sözleşmelerde, taraf olunmasının "yasal düzenlemelerin uluslararası standartlarla uyumlu hâle getirilmesine yönelik çabalara katkı sağlayacağı" ifadesiyle ILO'ya defaatle atıfta bulunmaktadır (Gülmez, 2019: 459-565).

Türkiye tarafından onaylanan 59 Sözleşmeden 55'i yürürlüktedir, 3 Sözleşmeye karşı çıkmıştır ve geçtiğimiz 12 ayda onaylanan Sözleşme bulunmamaktadır. Türkiye-ILO ilişkilerinde sadece teknik düzeyde protokoller, temel, teknik ve yönetim olmak üzere sözleşmeler ve çok sayıda da öneriler mevcuttur (Uluslararası Çalışma Örgütü, E.T: 09.05.2020).

Kuşkusuz belli dönemler, Türkiye-ILO ilişkilerinin oldukça sorunlu olduğu dönemlerdir; bunların başında 1980 yılları sonrasında özellikle 1983 yılına kadar askeri darbe rejiminin yarattığı sorunlardır. 1982 tarihli raporunda, Anayasa'nın kabul edilmesine ilişkin bir saptamada bulunuldu ve "Anayasa, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün sendika özgürlüğü alanındaki norm ve ilkelerine uygun olmayan kimi kurallar içermektedir" beyanıyla tepkisini dile getirdi. Yeni mevzuat, sendikaların toplumdaki rolünü, çok (aşırı ölçüde) kısıtlayacak biçimde kaleme almıştır ve sendikaların yapısına, bileşimine ve etkinliklerine ilişkin birçok kural, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün sendika özgürlüğü konusundaki ilke ve normları ile bağdaşmamaktadır". Yine, yaşanan sorunlu yıllardan sonra, iyileştirme adımları atmayı planlayan dönemin hükümetleri, 1987 tarihinde; "Hükümetin, Uluslararası Çalışma Örgütü ilke ve normlarına tam olarak uyan bir çalışma mevzuatını uygulamaya koymak için zorunlu tüm önlemlerin alınması gerektiği görüşünde" olduğu bildirildi. Tüm bunların devamında, 2010 referandumunda 'örgütlenme özgürlüğü' noktasında yine merhale alınmadığı da gözlemlenen bir gerçektir. ILO'nun bu konuda, 'kişi özgürlükleri, örgütlenme/sendika hakkının yasaklı özneleri, grev ve toplu eylem hakları ve uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözülmesi konularına yönelik kısıtlama ve yasaklar alanında yoğunlaştığı gözlemlenmektedir. 87 ve 98 sayılı sözleşmeler konusunda saptanan kişi özgürlükleri ve sendikal haklar; hiçbir ayırım gözetilmeksizin sendikalar kurma ve üye olma hakkı (m.15); çalışan örgütlerinin etkinliklerini düzenleme ve eylem programları oluşturma hakkı (m.3); Hükümetin, kamusal ve özel kesimlerde, sendika özgürlüğü karşıtı ayrımcı eylemlere ilişkin veri derleme sistemi oluşturması ve aldığı önlemler konusunda bilgi vermesi; toplu sözleşme görüşmelerinin yasayla

dayatılamaması; tarafların, sözleşme süresinin uzatılması ya da kısaltılması konusunda özgür olması ve yasayla dayatılamaması; tarafların, sözleşme süresinin uzatılması ya da kısaltılması konusunda özgür olması; kamu kesiminde toplu pazarlığın konu yönünden sınırlandırılması ve Kamu İşveren Heyeti'nin yapısı sorunu kapsamı dar bazı diğer hususlar gündemdeki yerini korumuştur (Gülmez, 2019: 574-587).

Bu gelişmeler bir tarafa, Türkiye'nin bir 'devlet' olarak ILO ile yaptığı sözleşme sayısı 1950-2014 yılları arasında toplam 59 adettir (Türkiye'nin Onayladığı ILO Sözleşmeleri, E.T:07.05.2020). Netice itibarıyla, zikzaklı bir ilişki grafiği olmakla beraber çeşitli alanlarda yapısal karakterde ve farklı yıllarda farklı yönetimler döneminde birçok sözleşme imzalanarak, çalışma yaşamında ILO etkisiyle yasal değişikliklerin gerçekleştirilmesi ve uygulamalara konması mümkün olmuştur. "Devlete bağımlı iş sistemleri" çerçevesinde "devlet" kurumunun onamasıyla birçok çalışma yaşamı gerekliliğinin, 1949 yılında başlayan süreç sonrasında devamlılığı söz konusu olmuştur/olmakta olduğu gözlemlenmektedir.

VI. Sonuç

Türkiye'de mal ve hizmetlerin üretiminde mutlak ya da ağırlıklı belirleyicinin kim olduğu/kimin kontrolünde olduğu, dönemler itibarıyla değişebilmektedir. Böyle olmakla birlikte, rekabetçi piyasa ilişkilerinde yer alan üretim kaynaklarının bireysel/toplumsal talepler dikkate alınarak planlamasından tutun da, girdilerin işlenmesine kadar tüm süreçlerde hakim iradenin 'devlet' aygıtı olduğu belirgindir. Yasal olarak, Türk Ticaret Kanunu, Borçlar Kanunu, Sermaye Piyasası Kanunu, ve diğer yasalar net bir çizgi ile bu durumu belirlemiştir.

Çalışmaya konu edilen değişkenlerden birisi olan ulusal iş sistemleri; özünde, ülkelere has ekonomi/ticaret faaliyetlerini/süreçlerini esas almaktadır. Devlete bağımlı iş sistemleri ise, "devlet" aygıtını, tüm bu faaliyetlerin merkezindeki ana aktör olarak kabul eden bir ulusal iş sistemi türü olarak kabul etmektedir. Ancak, bu kabul, yaşanan türlü değişim ya da gelişmelerin sonucu olarak dönüşmeye başlamıştır. Öyle ki, mevzuat oluşturma-kurumsallaşma-üretim ilişkileri-ticari hareketlilik gibi süreçlerde belirgin olarak uluslararası organların etkisi ve yönelimi önemli düzeyde söz konusu olmaya başlamıştır. Bu dönüştürücü ilişkiler sürecinde, Türkiye'nin konum ve koşullarına bakılacak olursa; bir yanda, 24 Ocak 1980'deki liberalleşme politikasını içeren yeni yapılandırma süreci etkilerde bulunmuş iken; öte yanda, AB ile ilişkiler kapsamındaki Maastrich ve Kopenhag kriterlerinin etkisi açıktır.

Whitley tarafından "Devlete bağlı iş sistemi" kapsamında kategorize edilen Türkiye ile, Uluslararası Üst Kuruluşlar arasındaki ilişki biçimleri ve boyutlarının incelendiği bu çalışmada, AB haricindeki yapılarla olan ilişkiler, devlet-devletler birliği ilişkisi tarzında iken; Dünya Bankası, IMF ve ILO ile ilişkilerin ise devlet-uluslararası üst kuruluşlar ilişkisi biçiminde olduğu açıktır. İş piyasasına yönelik tüm düzenlemelerde, bazen mevzuat oluşturma bazen üretim işleyişini/süreçlerini belirlemede devlet dışı sivil yapıların rol alması da kaçınılmaz olmaktadır. En azından yeni paradigmat gelişmelerin olduğu bir piyasa işleyişinde kapalı ekonomilerdeki gibi bir konumlandırmanın olması

söz konusu olmayacaktır. Devlete bağımlı iş sistemleri, yapısı gereği mevzuat düzenleme ve uygulamalarda “devlet” kurumunu merkezde tutmakla birlikte, piyasa koşullarının getirdiği etkilerle diğer iş sistemleriyle bazı geçişler yaşanabilmektedir.

AB-Türkiye ile ilişkilerin incelenmesinde, “Ortaklık Konseyi Kararları”, İlerleme Raporları ve AB-Türkiye Zirvelerindeki Kararlar veri olarak incelenmiş ve değerlendirmeler bu Karar metinleri üzerinden yapılmıştır. Avrupa Birliği ile ilişkiler sürecinde son dönemdeki gelişmelere ilişkin olarak, ekonomik ve parasal politika alanında ilerlemelerin sınırlı olduğu; Merkez Bankası’nın bağımsızlığına ilişkin AB tarafının taleplerinin yeterince yerine getirilmemiş olması bir gerçek olarak dururken; öte yanda, tarihi süreç içerisinde tüm sektörlerde yasal düzeyde uyumu sağlanıp yapılan/gerçekleştirilen pek çok düzenleme olmuştur/olmaktadır. Bu durumda göstermektedir ki, AB yönetimince öngörülen işlemler Türk tarafınca kabul edilmekte ancak zaman almaktadır. Aynı zamanda, hakim karakter Devlet olmasına rağmen AB’nin yapısal etkileri yasal mevzuat kapsamında artık yerleşik haldedir.

Türkiye’nin Avrupa Birliği’yle olan ilişkilerinde önemli dönüm noktalarından birisi, Gümrük Birliği’nin devreye girmesidir; giriş sonrasında ekonomik ilişkiler yanında siyasi, sosyal ve kültürel ilişkilerde yapısal karakterde değişimler ve gelişmeler olmuştur. Gümrük Birliği’nin ekonomik etkilerinin, Türkiye ve Avrupa Birliği ilişkisinde önemli bir rol oynadığı; buna ek olarak, karşılıklı etkileyen ve etkilenen faktörler devreye girmiştir. Gümrük Birliği’nin temel statik etkisi; ticaret saptırıcı ve ticaret yaratıcı etkileri şeklinde olmuş ve bu süreç hızlı aynı zamanda büyüyerek devam etmiştir (Doğan, 2015: 310-316). Yine, Doğan’a (2015) göre, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna devredilen bankalara yönelik kamu harcamalarının finansmanı, Merkez Bankası tarafından doğrudan finansmanı, Merkez Bankası Başkanı’nın görevden alınması ve Banka Meclisi üyelerinin görev süreleri hakkındaki maddelerinin müktesebatla uyumlaştırılması, Merkez Bankası’nın tam bağımsızlığı ve kamu sektörünün finansal kuruluşlara imtiyazlı erişim yasağı açısından, AB müktesebatına uyum adımlarında belli aşamalar katedilmiş ve yapısal değişiklikler yapılmaya başlanmıştır.

Türkiye-Dünya Bankası incelemelerinde, anlaşmalar, sözleşme protokolleri veri olarak incelenmiş ve değerlendirmeler bu veriler üzerinden yapılmıştır. Bu kapsamda, Candan’ın (2006: 58-99) tespitleriyle, Bankanın uyguladığı bu politikalarla kimi zaman üye ülkelere kalkınma-gelişme yönünde destek vermekte, kimi zamanda yaptığı bazı politikalarının hayata geçirilmesinde krediler araç olarak kullanılmaktadır. Kredi koşullarının sağlanmaması halinde, kredi kullanımları durdurulabilmekte, askıya alınabilmekte veya krediler iptal edilebilmektedir. Banka’nın bu araçları acil finansman ihtiyaçları ile birleşince, Banka politikaları Türk tarafınca da çoğu zaman bir şekilde farklı yöntemlerle yerine getirilmektedir.

Türkiye-IMF ilişkilerinin incelemesinde, protokoller, anlaşma/sözleşme metinleri veri olarak incelenmiş ve değerlendirmeler bu veriler üzerinden yapılmıştır.

IMF ile yapılan Stand-By anlaşması çerçevesinde, çok sayıda yapısal amaçlı yasal düzenleme söz konusu olmuş ve koşulsallık yaklaşımı içinde sosyal, siyasal ve ekonomik

alanda etkileri olan kapsamlı yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmiş olduğunu ileri süren Büyükcan (2007: 2), Türkiye'nin Stand-By anlaşmalarında yer alan yapısal reformların; piyasaların serbestleştirilmesini, uygulanabilir bir hukuk sisteminin varlığını gerektiren, işleyen bir piyasa ekonomisini ekonomik yapılanma açısından temel önerme kabul eden AB'ye tam üyelik yolunda gerçekleştirilmesi beklenen ekonomik yapılanma süreciyle de uyumlu olduğunu belirtmektedir.

Diğer taraftan, Candan (2007: 70), proje yönetimi ve projenin uygulanması gibi hususlarda Banka tarafından belirlenen kurallara göre hareket edilmesinin istenmekte olduğunu; proje amaçlarının ve bu doğrultuda yapılacak işlerin Bankanın pek çok gelişmekte olan ülkelere yönelik uyguladığı genel politikalar temelinde belirlenmesi ve belirlenen işlerin borçlu ülkelere olan katkısının yeterli düzeyde değerlendirilmemesinin, ülke çıkarlarına uygun kullanımı engelleyebileceğini ifade etmiştir. Buna göre, ilişkilerde büyük ölçüde gerek Türkiye gerekse IMF açısından uygunluk ve uygulanabilirlik temelinde hem mevzuatlar hem de ilgili işlemlerin işlevsellik niteliği önem kazanmaktadır. Böylece, liberalleşmekte olan bir ülke olan Türkiye'nin ekonomi ve maliye politikalarında mevzuat yapılandırmasının da uygunluğunun sağlanmaya çalışılmakta olduğu açıktır.

Türkiye-ILO ilişkilerinin incelenmesinde ise, Türkiye tarafından onaylanan ILO Sözleşmeleri veri olarak incelenmiş ve değerlendirmeler bu karar metinleri üzerinden yapılmıştır. Devlete bağımlı iş sistemlerinde belirleyici yapı/organ otoritesi "devlet"tir. Bu yönüyle; kamu düzeninden sorumlu olması, özel mülkiyet ve finansal sistemle ilgili kurallar oluşturması, farklı çıkar grupları ile ilişkiler içinde oluşu nedeniyle, aynı zamanda ülkedeki iş yaşamında bir şekilde yer alan işgörenlerin mesleki beceri gelişiminden de sorumludur.

Devlete bağımlı iş sisteminde, kurumsal yönetim, toplu pazarlık uygulamaları ve hissedarlarla ilişkiler için ülkeye özgü sistemlerin varlığına dikkat çekilmekte (Whitley, 2000: 135) iken; öte yanda, Uluslararası Çalışma Konferansı tarafından üye ülkelere imzalanan sözleşmeler kanun niteliğindedir. Buna ilişkin Anayasamızın 90. Maddesi gereği " usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletler arası antlaşmalar kanun hükmündedir." (Gümüş, 2014; E:T: 07.05.2020) ifadesiyle bağlayıcılık açıkça belirtilmemiştir. Nitekim, Ülkemizce imzalanan ILO sözleşmeleri kanun hükmünde olup, bunlar hakkında Anayasa'ya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. ILO ile imzalanan sözleşmeler iç hukukumuzda da bir takım revizyonlar yapmamıza sebep olmuştur (Gümüş, 2014). Buna göre, incelenen üst yapı ve kuruluşların T.C. Devletiyle ilişkileri kapsamında, ekonomik hayatın ilişki biçimlerinden kurumsal ilişki biçimlerine kadar ki süreçte türlü müdahale-etki-yapılandırmalar kaçınılmaz olmaktadır.

Netice itibariyle, bu araştırma sorusunun cevabı olarak; Türkiye'de Devlet erkinin, ekonomik-hukuki-siyasi ilişkiler kapsamında, iş dünyasına/piyasa uygulamalarına çeşitli düzeylerde etkilerde bulunmakta olduğu açıktır. Ulusal sınırlar içinde bu etkinin düzeyi, kapsamı ve boyutları bu araştırmanın konusu değildir. Ulusal sınırlar dışındaki yapılarda/kuruluşlarda ise, araştırma kapsamında değerlendirilen AB, IMF, ILO, Dünya Bankası gibi çeşitli uluslararası üst yapılar/kuruluşlar açısından bakıldığında, farklı

düzeylelerde etkilerin/müdahalelerin yoğunluğu ve işlevselliği açıkça gözükmemekte olup, bu “etkiler” sayesinde, temel yapısal değişimlerin/dönüşümlerin tüm iş yaşamındaki mevzuata yerleştiği/yerleşmekte olduğu da somut bir şekilde görülmektedir. Farklı iktidar dönemlerinde de olsa, bu yeni süreçlerin yapısal olarak yerleşikliği, iş yaşamının kamu/özel tüm paydaşlarınca kabullenilmekte, bir standart düzey olarak küresel ekonomik/siyasal/hukuki gelişmelerin parçası olarak sahiplenilmesinin gerekliliğine inanılmaktadır. Nitekim, hiçbir iktidar, IMF’yi hariç tutarsak, ne AB hedefinden uzaklaşmayı ne de ILO ve Dünya Bankası ile ilişkileri dondurma ya da geri adım atmayı programlarında düşünmemektedirler.

Kaynaklar

- Akın, Adnan. (2010), “Kültür Penceresinden Türk İş Sisteminin Temelleri ve Atasözleri Bağlamında Bir Model Önerisi”, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 2, s. 810-838.
- Avrupa Toplulukları Komisyonu (2008), “2006/35/EC Sayılı Kararın Feshine ve Türkiye ile Katılım Ortaklığının kapsadığı ilkeler, öncelikler ve koşullara dair bir Konsey Kararı”,
https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2007.pdf
- Bağımsız Sosyal Bilimciler 2006 Yılı Raporu (2006), IMF Gözetiminde On Uzun Yıl, 1998-2008: Farklı Hükümetler, Tek Siyaset,
http://www.emo.org.tr/ekler/22ed7eafe03b631_ek.pdf?tipi=36&turu=X&sube=0
(E.T: 29.04.2020).
- Berkman, Ümit, Özen, Şükrü (2007), Turkish Business System and Managerial Culture: State Dependency and Paternalism in Transition, Chapter VI, Gestion en Contexte Intercultural: Approaches, Problematiques, Pratiques et Plongees. Quebec: Presse de l’Université Laval et TELUQ/UQAM, 1-25.
- Buğra, Ayşe (1995), Devlet ve İşadamları, İletişim Yayınları, 2.Baskı.
- Buğra, Ayşe, Savaşkan, Osman (2014). New Capitalism in Turkey The Relationship between Politics, Religion and Business. (Türkiye’de Yeni Kapitalizm Siyaset, Din ve İş Dünyası, Çeviren; Bülent Doğan, İletişim Yayınları, İstanbul).
- Buğra A. ve Üsdiken, Behlül. (1995) Societal Variations in State Dependent Organizational Forms The South Korean Chaebol and Turkish Holding Company, European Management and Organization in Transition Workshop, 20-23 April 1995, Helsinki, Finland.
- Büyükcın, Tufan (2007). IMF Destekli Yapısal Uyum Programları İle İlişkili Olarak Türkiye’de Gerçekleştirilen Yasal Düzenlemeler (1999-2004) . TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No: 121.

- Candan, Ekrem (2005a), “Dünya Bankası Kredilerine İlişkin Genel Esaslar, Proje Kredilerinin Özellikleri, Avantaj ve Dezavantajları”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 58, s. 41-65.
- Candan, Ekrem (2005b), “Türkiye'nin Dünya Bankasından Sağladığı Krediler (1950-2003), Kredi Kullanımının Yıllar İtibariyle Gelişimi ve Toplam Dış Borç Stoku İçindeki Yeri”, *Maliye Dergisi*, Sayı:148, s. 82-121.
- Candan, Ekrem, (2006), “Türkiye’de Dünya Bankası Proje Kredilerinin Kullanımında ve Projelerin Tatbikinde Yaşanan Sorunlar Değerlendirme ve Öneriler”, *Mali Yönetim ve Denetim*, Ankara.
- Candan, Ekrem (2007), “Dünya Bankası Kredi Kullanımlarında ve Projelerin Tatbikinde Yaşanan Sorunlar”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı:64, s. 69-109.
- Çelebi, Kemal (1998), *Türkiye’deki Ekonomik İstikrarsızlığın Dışsal-Yapısal Nedenleri ve İstikrar Politikaları*, Emek, Manisa.
- Çörtük, Orcan (2006), “Türkiye-IMF İlişkileri Ve İlişkilerin Hesap Bazında İşleyişi”, *TCMB, MGM, Uzman Yeterlik Tezi*, Ankara.
- Dirlik, Onur (2016), “Türk İş Sisteminin Evrimi: Makro kurumsal bir inceleme”, *Yönetim ve Organizasyon Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, s. 5-30.
- Doğan, Mesut (2015), “Avrupa Birliği Ve Türkiye Ekonomik İlişkileri”, *Marmara Coğrafya Dergisi*. 32, Sayı: 32, s. 306-325.
- Dünya Bankası, AB-Türkiye Gümrük Birliği Değerlendirmesi Raporu (2014), <http://www.und.web.tr/dosya/dunya-bankasi-rapor-ozet.pdf> (E.T: 30.04.2020), s. 1-12.
- Dünya Bankası ve Türkiye,
<http://pubdocs.worldbank.org/en/518741572602885694/Turkey-Snapshot-AM2019-TR.pdf> (E.T: 03.05.2020).
- Eğilmez, Mahfi (2016), “Türkiye’de Son On Yılda Uygulanmış Bulunan Ekonomik İstikrar Politikası Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türkiye İçin Ekonomik İstikrar Program Önerisi*, www.mahfiegilmez.com/p/makaleler.html (E.T: 09.05.2020).
- Ekzen, Nazif (2009), “Türkiye –IMF İlişkileri”,
<http://acikarsiv.atilim.edu.tr/browse/1420/090306%5B1%5D.pdf?show>
- Ener, Meliha, Siverekli Demircan, Esra (2004), *Küreselleşen Dünyada IMF Politikaları ve Türkiye*, Roma Yayınları, Ankara.
- Eroğlu Nadir, Eroğlu, İlhan (2009), “IMF-Türkiye İlişkileri ve 20. Stand-By Müzakereleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 2009, Sayı: 2, s. 124-146.

- Güç, Figen (2006), “Dünya Bankası Kredilerinin Kamu Yatırımları Üzerindeki Rolü, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Gülmez, Mesut (2019), 1919-2019 ILO-Türkiye İlişkilerinin Yüzyılı, Uluslararası Çalışma Örgütü Yayınları, Ankara.
- Gümüş, Önder (2011), “Dünya Bankası Kredileri: Türkiye Örneği Üzerine Bir İnceleme”, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
- Gümüş, Mustafa (2014), “Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Türkiye”, <https://politikakademi.org/2014/11/uluslararasi-calisma-orgutu-ilo-ve-turkiye/> (E:T: 07.05.2020).
- Haake, Sven (2002), “National Business Systems And Industry Specific Competitiveness”, *Organization Studies*, Cilt: 23, Sayı: 5, s. 711-736.
- Hotho Jasper J. (2014), “From Typology to Taxonomy: A Configurational Analysis of National Business Systems and Their Explanatory Power”, *Organization Studies*, Cilt: 35, Sayı:5, s. 671-702.
- Kapani, Münci (1988), *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi yay., Ankara.
- Karluk, Rıdvan (2002), *Uluslararası Ekonomi*, Beta Yayınları, 6. Baskı, İstanbul.
- Kaya, Safiye (2004), “Dünya Bankası ve Türkiye”, *Sayıştay Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 46-47, s. 3-42.
- Kazgan, Gülten (2005), *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929- 2001)*, *Ekonomi Politik Açısından Bir İrdeleme*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Lök, Hasan (2018), “Finansmana Erişim Çerçevesinde Dünya Bankası Kaynaklı Özel Sektör Proje Kredileri: Türkiye Uygulaması”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 4, s. 355-373.
- Özçelik, Didem, Toktaş, Pelin N., ve Sargut, Ali Selami (2007), “Türkiye’de Ulusal İş Sisteminin Dönüşümü: Sektörlerin Devlete Bağımlılığı Üzerine Bir Görgül Çalışma”, 15. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, 25-27 Mayıs 2007, Sakarya.
- Özen, Şükrü (2003), “Türk Holdinglerinin İlgisiz Çeşitlenmesinin Nedenleri Üzerine Bir Araştırma”, 11. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiri Kitabı, 669-671, Afyon.
- Seyidoğlu, Halil (2003), *Uluslararası İktisat*, Güzem Can Yayınları, 10. Baskı, İstanbul.
- Şahin, Kader Tan (2005), “Liberalleşmenin İş Örgütlerinin Çeşitlenmesi Üzerindeki Etkisi: Yeni Bir Perspektif İhtiyacı”, *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2, s. 121-144.

- Tarhan, Vefa, “Dünyada IMF Eleştirileri ve Seçim Sonrası Türkiye-IMF İlişkileri”, https://www.ekodialog.com/Makaleler/imf_elestiriler_turkiye_imf.html Erişim Tarihi: (15.05.2020)
- Taş, Ali, Hızıroğlu, Mahmut, Çakan, Serdar (2011), “Ulusal İş Sistemlerinin Ulus Ötesi Uzantıları Olabilir Mi? Ulus Ötesi İşletmelerin Alıcı Ülkelerdeki Örgütsel Formları Köken Ülkedeki Örgütsel Formlarının İzlerini Taşıyor Mu?”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 25, s. 1-18.
- Tavşancıl, Ezel, Aslan, Esra (2001), *İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri*, Epsilon Yayınevi, İstanbul.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, Avrupa Birliği Başkanlığı (2020), AB Yapısı ve işleyişi, https://www.ab.gov.tr/bir-bakista-ab_3.html (E.T: 06.05.2020).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, Avrupa Birliği Başkanlığı (2020), Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihiçesi, <https://www.ab.gov.tr/111.html>
- The World Bank, <https://www.worldbank.org/en/who-we-are> (E.T: 06.05.2020).
- Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Konseyi Kararları (2001), 1964-2000, 1, DPT, Yayın No: 2596, Cilt 1, Ankara.
- Uluslararası Çalışma Örgütü, “Türkiye'nin Onayladığı ILO Sözleşmeleri”, <https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/lang--tr/index.htm> (E.T: 09.05.2020).
- Uluslararası Çalışma Örgütü, Politika Alanları, <https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/lang--tr/index.htm>; <https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/lang--tr/index.htm> (E.T: 06.05.2020).
- Whitley, Richard (1991), “The Social Construction of Business Systems in East Asia”, *Organization Studies*, Cilt:12, Sayı:1 s. 1-28.
- Whitley, Richard (1992), *Business Systems in East Asia: Firms, Markets and Societies*, Sage Publ., London.
- Whitley, Richard (1992), *Societies, Firms and Markets: The Social Structuring of Business Systems* R.D. Whitley (Der.), *European Business Systems*, Sage Publ., s. 5-45. London, UK.
- Whitley, Richard (1994) “Dominant Forms of Economic Organization in Market Economies, *Organization Studies*”, Cilt: 15, Sayı: 2, s.153-182.
- Whitley, Richard (1999), *Divergent Capitalisms: The Social Structuring and Change of Business Systems*, Oxford University Press, New York.
- Whitley, Richard (2000), “ The Institutional Structuring of Innovation Strategies: Business Systems, Firm Types and Patterns of Technical Change in Different Market Economies”, *Organization Studies*, Cilt:21, Sayı:-5, s. 855-886.

- Whitley, R. (2005), "How National Are Business Systems? The Role of States and Complementary Institutions in Standardizing Systems of Economic Coordination and Control at The National Level", G. Morgan, R. Whitley ve E. Moen (ed.) *Changing Capitalism? Internationalism, Institutional Change, and Systems of Economic Organization*, 190- 231. NewYork: Oxford University.
- Whitley, R. (2007) *Business Systems and Organizational Capabilities: The Institutional Structuring of Competitive Competences*. New York: Oxford University Press.
- World Bank (2008), *Türkiye Cumhuriyeti'ne Yönelik Dünya Bankası Ülke İşbirliği Stratejisi* 2008-2011, <http://documents.worldbank.org/curated/en/954431468309836289/pdf/420260CPS0P101036B00PUBLIC00TURKISH.pdf> (E.T:07.05.2020).
- Yeloglu, Hakkı Okan (2005), "Ulusal İş Sistemlerinde Devlete Bağımlılık Kavramı: Türk Ulusal İş Sistemi Üzerine Makrokurumsal Bir Değerlendirme", 13.Ulusal Yönetim Ve Organizasyon Kongresi, s. 13-15.
- Zysman, John (1983), "Governments, Markets, and Growth: Financial Systems and Politics of Industrial Change", Cornell University Press, NewYork, p. 358.